

BEZDROŻAMI HISTORII

JOANNA
WODOWSKA

Program nauczania historii dla szkoły ponadpodstawowej

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – Marta Milewska
Recenzja merytoryczna – Ewa Skrzywanek
dr Beata Rola
Jan Bielecki
Katarzyna Szczepkowska-Szcześniak

Redakcja językowa i korekta - Editio

Projekt graficzny i projekt okładki - Editio

Skład i redakcja techniczna - Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

WSTĘP

Nadrzędnym celem edukacji jest wszechstronny rozwój ucznia i przygotowanie go do odpowiedzialnego funkcjonowania w społeczeństwie. Historia wpisuje się w ten kierunek poprzez kształtowanie świadomości historycznej i wychowanie światłego obywatela potrafiącego dokonywać konstruktywnych ocen aktualnej rzeczywistości w pryzmacie przeszłości. Zadaniem przedmiotu jest dbanie o wysoki poziom obywatelstwa poprzez kształtowanie kompetencji w obszarze postaw społecznych, aby wychowywać aktywnego człowieka dbającego o dobro Ojczyzny, interesującego się sprawami wspólnoty lokalnej, regionalnej i narodowej.

Zadania, jakie stoją przed historią jako szkolnym przedmiotem nauczania, wytyczono już na początku naszej Niepodległości. Dziś, w XXI w., są nadal aktualne, bo jak twierdził Bronisław Gebert: „historia formułując sąd o ludziach i wypadkach dziejowych, zaczepta o dziedzinę psychologii, przy rozpatrywaniu związków przyczynowych między faktami dziejowymi uczy logicznego rozumowania i tą drogą kształci i zaostza zmysł krytyczny” (Gebert, 1925, s. 6).

Nauczanie historii, szczególnie w szkole ponadpodstawowej, wpisuje się w metodologię pedagogiki humanistycznej, gdyż uczniowie mając fundamenty wiedzy w zakresie dziejów, mogą dokonywać intuicyjnego oceniania i wartościowania, a jak twierdził Wilhelm Dilthey, potrzeby duchowe człowieka zaspokaja kultura i historia. Według Diltheya humanistyka to nie tylko fakty i sądy o prawach, ale przede wszystkim sądy wartościujące, dzięki którym dopiero możliwe jest rozumienie prawidłowości nauk przyrodniczych. We współczesnej szkole potrzebne jest wychowanie pokolenia humanistycznego zdefiniowanego już w XIX w. przez Diltheya. Cele kształcenia i wychowania nauczania historii wpisują się w tę tendencję. Program wpisuje się w teorię humanistyki tego myśliciela i humanisty.

Treści zawarte w programie służą rozwijaniu różnych typów myślenia przyczynowo-skutkowego, analitycznego, syntetycznego i abstrakcyjnego. Ważnym zadaniem edukacji historycznej jest aktywny udział we wspólnocie oraz rozwijanie kompetencji w zakresie myślenia percepcyjnego i pojęciowego, co z kolei jest przygotowaniem młodego człowieka do odnalezienia się na współczesnym rynku pracy i sprostanania stawianym wymaganiom zawodowym. Istotną umiejętnością, która powinna być kształcona na lekcjach historii, jest odróżnianie faktów od opinii i komentarzy, aby wychowywać światłe, aktywne społeczeństwo obywatelskie. Jednocześnie zajęcia powinny być oparte na działaniu zmierzającym do kształtowania postaw obywatelskich, patriotycznych, społecznych i humanistycznych oraz rozwijaniu postawy otwartości na świat, tolerancji, gotowości do udziału w dyskusji z wykorzystaniem faktów oraz budowanie wokół nich argumentów. Zadaniem nauczyciela historii jest prowadzenie młodzieży do prawdziwego obywatelstwa, nauczenie „myślenia społecznego”, a jak

wskazuje neurodydaktyka, najskuteczniejsza droga to zadawanie prowokujących, kontrowersyjnych pytań. W ten sposób rozwijane są umiejętności poznawcze, które są niezbędne do oceny nowych sytuacji i nie ograniczają się do szablonowego zasobu wiedzy.

Program umożliwia realizację wymagań ogólnych i szczegółowych historii w zakresie podstawowym zawartych w Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum i pięcioletniego technikum z 30.01.2018 r. Przewidziany jest na 8 godzin w cyklu kształcenia, ma linearny układ treści, które zostały ułożone w sposób tematyczno-chronologiczny.

Edukacja historyczna w liceum i technikum obejmuje zakres od rewolucji neolitycznej do wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, przedstawiając dzieje ojczyzny i kluczowe momenty historii powszechnej będące „kamieniami milowymi” w rozwoju cywilizacyjnym świata. Zawiera wydarzenia polityczne, społeczne, gospodarcze, kulturowe i religijne. Jednocześnie nauczyciel jest zobligowany do zindywidualizowania treści uwzględniając zagadnienia związane z edukacją lokalną i regionalną. Po zakończeniu kursu edukacji historycznej w szkole średniej uczeń powinien znać dzieje swojego narodu i najważniejsze wydarzenia w skali świata.

Młodzież w wieku 14–15 lat rozpoczynająca naukę w szkole ponadpodstawowej, posiada już podwaliny wiedzy historycznej, na której nauczyciel powinien bazować, planując proces dydaktyczny. Musi również diagnozować braki w wiedzy, umiejętnościach i kompetencjach komunikacyjnych nabywanych wcześniej.

Uczeń liceum/technikum będący w wieku 14/15–18/19 (19/20) zainteresowany jest zdobywaniem wiedzy i rozwijaniem umiejętności kierunkowych, więc nauczyciel, projektując lekcję, zobligowany jest do poznania motywacji młodzieży, poglądów na świat, aby właściwie uwzględniać potrzeby uczniów, pamiętając, że „im więcej znajdziesz sposobów na przedstawienie uczniom nowej myśli, tym lepiej ją rozumieją” (Petty, 2005, s. 140).

Program pozwala na doskonalenie wymagań ogólnych określonych w Podstawie, obejmujących chronologię, analizę i interpretację oraz tworzenie narracji historycznej. Realizując program nauczania, nauczyciel powinien mieć świadomość włączenia działań związanych z opieką nad miejscami pamięci narodowej, upamiętniania rocznic historycznych, ważnych postaci, nie tylko w kontekście ogólnonarodowym, ale w odniesieniu do Małej Ojczyzny w ujęciu lokalnym i regionalnym. Powinny one mieć wymiar interdyscyplinarny i być np. projektami międzyprzedmiotowymi w połączeniu z geografią, językiem polskim, wiedzą o społeczeństwie, matematyką i informatyką.

Edukacja historyczna to samodzielne dociekanie i poszukiwanie źródeł, a więc należy wyposażyć uczniów w umiejętności korzystania z katalogów bibliotecznych, indeksów rzeczowych i osobowych w publikacjach, do czego niezbędna jest ścisła współpraca ze szkolną biblioteką, aby przygotowywać młodego człowieka do korzystania z bibliotek naukowych oraz internetowych.

Program zawiera wachlarz metod, które sprzyjają rozwijaniu zainteresowań historią, ale też możliwy jest do realizacji z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z zachowaniem „złotego środka”, aby z jednej strony nie stawiać wymagań przekraczających możliwości, a z drugiej strony nie powodujących ograniczeń.

W programie uwzględniono filary współczesnej edukacji nakreślone w Raporcie dla UNESCO przez zespół Jacquesa Delorsa (1998) jako kierunki działań w XXI w.: uczyć się, aby wiedzieć, być, działać i żyć wspólnie.

Nakreślone kierunki działania znajdują przełożenie w nauczaniu historii jako edukacji nastawionej na zdobywanie narzędzi rozumienia rzeczywistości, oddziaływania na swoje środowisko, współpracy na różnych płaszczyznach i podejmowanie działań zmierzających do wszechstronnego rozwoju jednostki.

Ważne jest również kształtowanie postaw młodego pokolenia takich, jak uczciwość, wiarygodność, szacunek, gotowość do udziału w kulturze, patriotyzm. Podkreślono także znaczenie wartości takich, jak ojczyzna, naród, wolność, niepodległość, tożsamość, sprawiedliwość, solidaryzm.

W trzech pierwszych rocznikach nauczyciel musi mieć świadomość luk programowych, gdyż uczniowie w klasach IV–VI realizowali Podstawę programową przedmiotu historia i społeczeństwo, co oznacza, że pełniejszy obraz dziejów mają od klasy siódmej, tzn. od 1815 r.

PODZIAŁ TREŚCI

Treści przewidziane w Podstawie programowej obejmują 59 działów tematycznych i podzielone zostały w następujący sposób chronologiczny:

- Klasa I: od działu „Historia jako nauka” poprzez pradzieje, cywilizacje starożytne, wczesne średniowiecze, okres krucjat, życie społeczno-gospodarcze średniowiecznej Europy, późne średniowiecze, Polskę wczesnopiastowską, czasy rozbitcia dzielnicowego, Polskę w XIV–XV w., po kulturę średniowiecza.
- Klasa II: od odkryć geograficznych, przez kolonializm, renesans, reformację, Europę w XVI–XVII w., historię państwa polsko-litewskiego w czasach ostatnich Jagiellonów, powstanie I Rzeczypospolitej, pierwsze wolne elekcje, Rzeczypospolitą w XVII w., Europę w dobie oświecenia i rewolucje XVIII w., Rzeczypospolitą w XVIII w. i jej upadek po epokę napoleońską.
- Klasa III: od kongresu wiedeńskiego, ziemie polskie w XIX w., Europę w XIX w., przemiany XIX w., przełom XIX i XX w. na ziemiach polskich i w Europie, I wojnę światową, aspekty odzyskania niepodległości przez Polskę, totalitaryzmy w okresie międzywojennym, II Rzeczypospolitą, po świat na drodze do II wojny.
- Klasa IV (technikum kl. IV i V): od wojny obronnej Polski, przez II wojnę światową, Polskę pod okupacjami, świat po wojnie, dekolonizację, przemiany cywilizacyjne, świat na przełomie XX i XXI w., przejście władzy przez komunistów w Polsce, stalinizm, dekady lat 60., 70., 80. w Polsce, po narodziny III Rzeczypospolitej.

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Cele kształcenia:

- porządkowanie i systematyzowanie wiedzy jako drogi do nabywania oraz kształtowania umiejętności;
- kształtowanie umiejętności myślenia krytycznego, czytania ze zrozumieniem, twórczego pisania, stawiania hipotez, zadawania pytań i poszukiwania rozwiązań;
- integrowanie wiedzy i umiejętności międzyprzedmiotowych szczególnie w korelacji z wiedzą o społeczeństwie, geografią, językiem polskim, informatyką;
- nabywanie umiejętności formułowania sądów i uzasadniania własnego stanowiska;
- rozwijanie wyobraźni i twórczości w połączeniu z krytycyzmem i logiką;
- uwrażliwienie społeczne, moralne i estetyczne;
- rozwijanie kompetencji związanych z odbiorem kultury i jej rozumieniem;
- kształtowanie szacunku do wiedzy, dziedzictwa kulturowego i rozwijanie pasji poznawania świata oraz praktycznego wykorzystywania własnych umiejętności i wiadomości;
- pogłębianie wiedzy o wydarzeniach z dziejów Polski i Polaków oraz historii powszechnej;
- dostrzeganie ciągłości procesów historycznych oraz dynamiki wydarzeń;
- zsynchronizowanie wydarzeń z dziejów Polski i powszechnych;
- rozpoznawanie kluczowych momentów dziejowych i punktów zwrotnych;
- analizowanie związków przyczynowo-skutkowych, czasowo-przestrzennych, zależności pomiędzy przeszłością i teraźniejszością, ich wpływu na przyszłość;
- operowanie podstawowymi kategoriami dziejowymi: czasem i przestrzenią, ciągłością i zmiennością oraz terminologią historyczną;
- rozpoznawanie i wykorzystanie źródeł aktowych, opisowych, normatywnych, ikonograficznych, kartograficznych, genealogicznych i statystycznych do budowania własnych opinii, argumentowania oraz selekcjonowanie i hierarchizowanie informacji;
- dostrzeganie różnorodności interpretacji wydarzeń oraz wyjaśnianie przyczyn określonego zjawiska;
- dostrzeganie warstwy informacyjnej, wyjaśniającej i oceniającej w tekście;
- poszerzanie wiadomości dotyczących zjawisk, wydarzeń, procesów dziejowych w ujęciu regionalnym, narodowym, europejskim i powszechnym;
- charakteryzowanie zależności między historią regionu a dziejami ojczystymi i powszechnymi;
- syntetyczne i problemowe tworzenie narracji historycznej;
- ocenianie znaczenia wpływu jednostki na bieg wydarzeń;
- interpretacja kultury w ujęciu antropologicznym; rozpoznawanie miejsca człowieka w relacji z kręgiem kulturowym;

- tworzenie różnych typów narracji historycznej: planu, notatki, rozprawki, charakterystyki, wystąpienia (w tym w formie prezentacji z wykorzystaniem ICT).

Cele wychowania:

- wdrażanie uczniów do świata wartości kulturalnych i humanistycznych poprzez umiejętne korzystanie z różnorodnych źródeł, ich analizowanie, przyjmowanie różnych punktów widzenia w połączeniu z krytycyzmem, stawianie pytań problemowych oraz wyciąganie wniosków;
- rozwijanie twórczości i kreatywności uczniów oraz umiejętności myślenia alternatywnego w kontekście różnorodnych przekazów;
- kształtowanie postawy patriotyzmu wyrażającego się przywiązaniem i identyfikacją z ojczyzną, świadomością obywatelską poprzez znajomość tradycji i dorobku Polski oraz poczucie odpowiedzialności za własny kraj, a także Małą Ojczyznę;
- umacnianie szacunku i dumy z polskiego dziedzictwa narodowego poprzez budowanie poczucia odpowiedzialności za Miejsca Pamięci Narodowej, zabytki oraz świadomość znaczenia świąt narodowych;
- wzmacnianie świadomości ponadczasowego znaczenia dorobku cywilizacyjnego;
- rozbudzanie pasji historycznych w kierunku znajomości losów środowiska lokalnego i regionalnego;
- rozwijanie umiejętności komunikacji międzyludzkiej opartej na bezpośrednim dialogu;
- kształtowanie postawy krytycznego analizowania przeszłości w kontekście odpowiedzialności za przyszłość ojczyzny;
- kształtowanie postawy tolerancji, poszanowania drugiego człowieka, postawy otwarcia na świat oraz systemu wartości niezbędnych w życiu społecznym i obywatelskim;
- rozwijanie umiejętności wieloaspektowego myślenia historycznego poprzez stawianie problemów, pytań i poszukiwania odpowiedzi w kontekście różnych punktów widzenia i oceny;
- doskonalenie umiejętności współpracy w grupie i szanowania zdania innych.

Dodatkowe cele do uczniów ze SPE:

- ujmowanie wydarzeń w związku przyczynowo-skutkowe budujące zależności historyczne;
- wdrażanie do posługiwania się terminologią historyczną;
- przygotowywanie do krytycznej oceny wydarzeń poprzez pracę z tekstami źródłowymi;
- rozumienie genezy zjawisk społeczno-gospodarczych, kulturowych i politycznych;
- wskazywanie zależności historycznych;
- umieszczanie wydarzeń w czasie i przestrzeni;
- tworzenie narracji historycznej zgodnie z możliwościami.

ORGANIZACJA WARUNKÓW I SPOSOBÓW REALIZACJI KSZTAŁCENIA

Realizacji programu nauczania historii sprzyja właściwie przygotowana pracownia. Odwołując się do preambuły Podstawy programowej z 2018 r., w której zapisano że: „wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran”, można założyć, że na lekcjach historii realne będzie planowanie wirtualnych wycieczek po muzeach, wystawach bez ponoszenia kosztów i dodatkowego czasu, gdyż nie w każdej sytuacji poznawczej można wyjść na zajęcia poza mury szkoły. Ponadto bardzo bogata baza materiałów audiowizualnych, animacji komputerowych, ikonografii jest nieocenionym środkiem dydaktycznym uplastyczniającym lekcje, pozwalającym wyobrazić sobie realia omawianych wydarzeń. Jeśli dodatkowo pracownia jest wyposażona w tablicę interaktywną, to wachlarz gotowych pomocy multimedialnych ułatwia pracę (np. z portalu scholaris.pl). Multimedialne środki dydaktyczne będą też tworzone przez uczniów, ponieważ ważną kompetencją jest umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi.

Wyzwaniem, przed którym staje współczesna szkoła, stało się przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym m.in. z zastosowaniem ICT. Indywidualizując pracę oraz rozwijając umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami, należy w codziennej pracy korzystać z portali historycznych jako uzupełniających materiałów dydaktycznych. Przykładowe strony przydatne w realizacji Podstawy programowej w szkole ponadpodstawowej: XX wiek. Portal historyczny Ośrodka Karta, Muzeum Historii Polski, Audiohistoria. Archiwum Historii Mówionej, dzieje.pl, historia.org.pl, Historia i Media. Uczniom należy polecić stronę www.legalnakultura.pl, która jest bazą legalnych źródeł nienaruszających praw autorskich. Interesującym materiałem są wirtualne muzea, dzięki którym można podziwiać zbiory Luwru, Muzeum Watykańskiego, Ermitażu, Muzeum Brytyjskiego i zasoby polskich obiektów historycznych. Na stronie kulturadostepna.pl zamieszczono linki do miejsc, po których można odbyć wirtualne wycieczki, np. po Auschwitz-Birkenau, Kopalni Soli w Wieliczce, kościele w Lipnicy Murowanej i Dębnie, cerkwi w Smolniku, po zabytkach Elbląga i Krakowa, Teatrze Wielkim, Filharmonii Warszawskiej, Muzeum Bitwy pod Grunwaldem, Muzeum Powstania Warszawskiego, zamku w Pszczynie, Muzeum w Kozłówce, Zamku Królewskim w Warszawie. Twórczym rozwiązaniem jest przygotowywanie przez uczniów własnego banku informacji na określony temat z wykorzystaniem ICT oraz stosowanie arkuszy kalkulacyjnych do wizualizacji omawianych zagadnień z zakresu problemów gospodarczych. Stosowanie tego typu praktyk sprzyja kształtowaniu nie tylko kompetencji informatycznych, ale również w zakresie przedsiębiorczości, niezbędnych na współczesnym rynku pracy.

Na lekcjach historii konieczne są atlasy oraz mapy (ścienne bądź interaktywne). Warto korzystać ze strony www.euatlas.com, gdzie zamieszczono mapy z ostatnich 1000 lat. Oprócz atlasów historycznych nauczyciel powinien wykorzystywać atlasy geograficzne oraz atlasy do wiedzy o społeczeństwie. Atlasy geograficzne służą pobudzaniu wyobraźni przy analizowaniu map na przestrzeni dziejów, aby odnosić je do współczesnego podziału politycznego świata. Atlasy do WOS-u są nieocenioną pomocą dydaktyczną uzupełniającą nauczanie o przełomie XX i XXI w., gdyż oprócz map zawierają zestawienia, diagramy, porównania, które mogą być wykorzystane jako dopełnienie lekcji historii.

Związek historii z wyżej wymienionymi przedmiotami jest bardzo ścisły, gdyż wzajemnie się uzupełniają i wspólnie tworzą całość syntez zjawisk dotyczących człowieka. Historia odnosi się do procesów w przeszłości, geografia i WOS zajmują się aktualną sytuacją, ukazują więc różne punkty widzenia tych samych zjawisk, które badane są różnymi sposobami, czyli poszerzają horyzonty myślowe ucznia. Tym samym te trzy przedmioty rozwijają kompetencje naukowe oraz matematyczne (np. właściwe odczytywanie mapy – skala).

Nieodzowna jest również ścisła współpraca z biblioteką szkolną, nauką (w miarę możliwości) oraz internetowymi (np. POLONA – Cyfrowa Biblioteka Narodowa, Repozytorium Centrum Otwartej Nauki, Biblioteka Cyfrowa Ośrodka KARTA, Repozytorium Cyfrowe Poloników, Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, Otwarte Repozytorium Nauk Historycznych, ABC – Akademska Biblioteka Cyfrowa). Ważny jest też internetowy dostęp do archiwaliów (Narodowe Archiwa Państwowe, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Główne Akt Dawnych). Korzystanie z tego typu zasobów rozwija kompetencje językowe, podnosi poziom sprawności czytania i pisanie. Ma na celu nieustanne zachęcanie do korzystania z literatury i źródeł, choćby w poszukiwaniu informacji biograficznych czy próby definiowania pojęć i zjawisk. Co najmniej raz w semestrze należy wybrać fragment programu do zrealizowania poprzez samokształcenie.

W takiej sytuacji edukacyjnej blok czterech jednostek lekcyjnych powinien odbyć się w bibliotece naukowej, a jeśli jest to trudne ze względów organizacyjnych, w szkolnej, aby uczniowie mogli samodzielnie dociekać, poszukiwać informacje, poszerzać horyzonty myślowe i przygotowywać do prezentacji, nabywając w ten sposób zdolność i gotowość do wykonywania zadań. W ten sposób młody człowiek doskonali umiejętność uczenia się oraz rozwija swoje kompetencje w zakresie inicjatywy, przedsiębiorczości, postaw społecznych i obywatelskich, które są niezbędne na rynku pracy.

Treściami realizowanymi w 4-godzinnych blokach mogą być:

- Świat Hellenów: funkcjonowanie polis, osiągnięcia kulturowe, religia;
- Europa późnego średniowiecza;
- Odkrycia geograficzne;
- Oświeceniowa Europa.

Dopełnieniem kształtowania kompetencji kluczowych i współpracy z biblioteką jest pudełko tematyczne, które może zostać stworzone przez grupę uczniów. Zawiera książki, teksty źródłowe, czasopisma i wykaz stron internetowych, na których są określone informacje tematyczne. Z tak przygotowanego zestawu mogą korzystać uczniowie chcący poszerzać swoją wiedzę w danym obszarze.

Różnorodne encyklopedie i słowniki historyczne powinny być w zasięgu ręki na każdej lekcji, aby uczeń przyzwyczajał się do traktowania ich jako głównego źródła sprawdzania oraz korygowania informacji. W toku lekcji pojawia się potrzeba szybkiego sprawdzenia wiadomości i możliwość natychmiastowego znalezienia odpowiedzi, co prowokuje kolejne dociekanie i jest bezcenną cechą ucznia z punktu widzenia nauczyciela, ponieważ historia to nie tylko związki przyczynowo-skutkowe, ale także zadawanie pytań i podejmowanie prób odpowiedzi. Na tej płaszczyźnie nauczanie przedmiotu współgra z Podstawą programową języka polskiego, gdyż w powyższych sytuacjach edukacyjnych jest położony nacisk na komunikowanie się w języku ojczystym.

W program nie da się wpisać wszystkich elementów, które wynikają z historii lokalnej i regionalnej, gdyż są one indywidualne dla różnych zakątków kraju, a zakres ilościowy programu jest ograniczony. W treściach zawarto tylko przykłady odnoszące się do tych zagadnień, a nauczyciel sam je uzupełni, uwzględniając możliwości środowiskowe, indywidualne dla każdej szkoły. Powinny to być warsztaty w muzeum, w zabytkowej części miasta/osady, izbie pamięci, w miejscach pamięci narodowej. Możliwości metodyczne takich zajęć są bardzo szerokie, ale świetnie sprawdzają się wszelkie metody warsztatowe, szczególnie animowane przez grupę uczniów. Zamknięcie lekcji w ramy 45-minutowe jest wyzwaniem dla nauczyciela, gdyż część organizacyjna pochłania czas. Ideą byłyby bloki przedmiotowe trwające 4 godziny, jednak ograniczenia tygodniowych ramówek zajęć nie pozwalają na to, więc może to być jedynie układ połączonych dwóch godzin i z myślą o takim rozwiązaniu powstał program, aby tworzyć możliwości debat czy zajęć warsztatowych.

W miarę możliwości finansowych i organizacyjnych w ramach kursu historii uczniowie powinni odbywać wycieczki do miejsc ważnych z punktu widzenia przeszłości naszego narodu, np. na Wawel, do Wilanowa, do Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Wojska Polskiego, Muzeum Narodowe w Warszawie, do twierdz (np. Hel, Kłodzko, Cytadela, Modlin, Zamość), Muzeum Auschwitz-Birkenau lub Stutthof, aby praktycznie rozwijać kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej. Ciekawym uzupełnieniem edukacji są rekonstrukcje historyczne i nawiązanie współpracy szkoły z grupami rekonstrukcyjnymi. Dopełnieniem lekcji są także akademie i uroczystości rocznicowe.

SPE

Organizując warunki kształcenia, należy uwzględnić również wymagania uczniów ze SPE, pamiętając o zajmowanych przez nich miejscu w klasie (np. uczeń z niedosłuchem/

nieślyszący powinien zajmować miejsce w drugiej ławce w rzędzie pod oknem, a uczeń niedowidzący/niewidomy w pierwszej ławce). Trzeba pamiętać, że dla osoby z niedosłuchem/niesłyszającej nauczyciel stoi twarzą do ucznia, aby ten cały czas mógł wspomagać się czytaniem z ust, do osoby niewidomej – w pobliżu i obserwować mimikę twarzy, aby dostrzec ewentualne niezadowolenie i potrzebę powtórzenia. Dla wymienionych powyżej grup SPE nauczyciel przygotowuje dodatkowe materiały (dla słabowidzącego teksty z powiększoną czcionką, dla niewidomego teksty przygotowane pismem Braille'a; dla niedosłyszającego/niesłyszającego: teksty źródłowe z dodatkowymi wyjaśnieniami, konspekt z kolejnymi omawianymi treściami, streszczenie oglądanego filmu). W przypadku uczniów z różnymi SPE należy unikać oceniania samodzielności czytanych tekstów i zadań złożonych. Powinno się stosować pomoce wizualne takie jak rysunki, wykresy, fotografie, filmy, tabelki. Nauczyciel zobligowany jest do selekcjonowania informacji poprzez podkreślanie, dodatkowe wyjaśnienia oraz stosowanie zaleceń ustalonych przez zespół pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

METODY, TECHNIKI I FORMY PRACY

Osiąganie zamierzonych celów to właściwy dobór metod i technik nauczania. Jest on zależny nie tylko od specyfiki przedmiotu, ale też od zainteresowań, możliwości i potrzeb uczniów, czyli od stopnia niezależności, samodzielności, otwartości. Metody stosowane na lekcjach historii muszą być różnorodne, aby nie budować poczucia rutyny i przewidywalności, bo element zaskoczenia wyzwala emocje, które są najlepszym sprzymierzeńcem procesu nauczania i uczenia się. Funkcją współczesnej edukacji jest „budzenie fermentu” i jak twierdzi Dirksen: „wypróbuj różne metody na swoich uczniach” (Dirksen, 2017, s. 57). Stosowanie różnorodnych metod nie jest przypadkowym zbiorem, ale celowym działaniem zmierzającym do odniesienia sukcesu i aby realizować nadrzędny cel edukacyjny, czyli wszechstronny rozwój ucznia.

Dobierając metody pracy i formułując pytania, nauczyciel musi mieć świadomość, czemu mają one służyć, do czego doprowadzić. Ważne jest, aby mając na względzie wszechstronny rozwój młodego człowieka pamiętać, że pytania powinny kształtować elastyczność, płynność, oryginalność, szczegółowość myślenia i wrażliwość na problemy, czyli rozwijać kreatywność.

Drogą do skutecznego nauczania historii jest zachowywanie logiki ciągłości wydarzeń. Istotne jest więc tworzenie sytuacji edukacyjnych ułatwiających koncentrację, co przekłada się na ułatwienie procesu zapamiętywania. Prostymi narzędziami optymalizującymi koncentrację są:

- pisanie (dat, pojęć, nazwisk) bądź rysowanie na tablicy (pola bitwy, mapy myśli);
- wskazywanie na początku lekcji, co będzie najważniejsze;
- podsumowywania najważniejszych informacji po każdym etapie lekcji;
- zadawanie intrygujących pytań (np. co czuła Dobrawa po przybyciu na ziemię polskie? – odnosi się do punktu IX Podstawy programowej – PP);
- zachęcanie do robienia notatek.

We współczesnym świecie mediów notatki zupełnie niesłusznie zeszły na dalszy plan w edukacji, a one nie tylko ułatwiają koncentrację, ale także porządkują myślenie i systematyzują materiał, pomagają lepiej zapamiętywać. Są formą pracy zalecaną przez neurodydaktykę, gdyż: „praca nad sporządzeniem własnej notatki wymusza bardzo intensywną pracę sieci neuronalnej (...) silnie stymuluje mózg i prowadzi do lepszego zapamiętywania nowych treści” (Żylińska, 2013, s. 47). Odgrywają ważną rolę praktyczną, sprzyjają harmonijnemu przygotowaniu do samodzielności i argumentowaniu.

Ważnym zadaniem edukacji w obszarze historii jest aktywny udział we wspólnocie oraz rozwijanie kompetencji w zakresie myślenia percepcyjnego i pojęciowego, zdolności analitycznych, twórczych i praktycznych, co z kolei jest przygotowaniem

młodego człowieka do odnalezienia się na rynku pracy i sprostania stawianym wymaganiom zawodowym.

Zdolności analityczne (przeprowadzanie porównań, ocenianie wydarzeń, szukanie przyczyn i skutków) rozwijają kompetencje obywatelskie, np.:

- w jaki sposób wolne elekcje przyczyniły się do rozbiorów Polski? (odnosi się do punktów XX, XXII, XXIII, XXVI, XXVII PP);
- porównaj idee pozytywizmu i Młodej Polski (XXXVI PP).

Zdolności twórcze (formułowanie przypuszczeń, szukanie analogii) wpływają na podniesienie poziomu kompetencji kluczowych w zakresie inicjatywności i przedsiębiorczości, np.:

- w jaki sposób mogliśmy lepiej przygotować się do powstania styczniowego? (XXXII PP);
- porównaj przesłanki zjednoczenia Włoch i Niemiec w XIX w. (XXXIII PP).

Umiejętności praktyczne odnoszą się do zademonstrowania poglądów, a w kontekście kompetencji kluczowych rozwijają inicjatywność i przedsiębiorczość. Przykładem problemu rozwijającego tego typu zdolności na lekcji historii jest:

- co możemy zrobić, aby nie powtórzyła się Hiroszima i Nagasaki? (XLVII PP);
- jak można było uniknąć rozbiorów Polski? (XXVII PP).

Istotną umiejętnością jest odróżnianie faktów od opinii i komentarzy, aby wychowywać światłe, aktywne społeczeństwo obywatelskie. Jednocześnie zajęcia powinny być oparte na działaniu zmierzającym do kształtowania postaw obywatelskich, patriotycznych, społecznych i humanistycznych oraz rozwijaniu postawy otwartości na świat, tolerancji, gotowości do udziału w dyskusji z wykorzystaniem faktów oraz budowanie wokół nich argumentów. Zadaniem nauczyciela jest prowadzenie młodzieży do prawdziwego obywatelstwa, nauczanie „myślenia społecznego”, a jak wskazuje neurodydaktyka, najskuteczniejsza droga to zadawanie prowokujących, kontrowersyjnych pytań. W ten sposób rozwijane są umiejętności poznawcze, które są niezbędne do oceny nowych sytuacji i nie ograniczają się do szablonowego zasobu wiedzy. Nauczanie historii jest efektywne, gdy nauczyciel tworzy sytuacje umożliwiające własne działania uczniów. Lekcje powinny być urozmaicone różnorodnymi metodami, aby zaspakajały potrzeby klasy i jednostki, żeby nie towarzyszyła im monotonia. Wykorzystywany wachlarz sposobów nauczania musi przemawiać do uczniów reprezentujących różne typy inteligencji wielorakich Gardnera, preferencji sensorycznych (słuchowic, wzrokowic, kinestetyk, dotykowic), procesu przetwarzania informacji (dominacji prawej lub lewej półkuli).

W nauczanie historii wpisuje się nauczanie problemowe polegające na określeniu problemu, poszukiwaniu pomysłów, ich rozwiązywaniu i sprawdzaniu trafności. Nabywanie nowej wiedzy odbywa się poprzez samodzielne dociekanie.

Lekcja problemowa ogranicza rolę nauczyciela do sformułowania hipotezy oraz usystematyzowania nowych wiadomości na zakończenie. Zadaniem uczniów jest formułowanie zagadnień głównych i poszukiwanie pomysłów na ich rozwiązanie. Pytaniami pomocnymi w nauczaniu problemowym są: co jest ważne...? czy warto...? za pomocą czego...? dlaczego...? z jakiego powodu...?

Umiejętność twórczego rozwiązywania problemów, która jest ważna z punktu widzenia rynku pracy, można rozwijać z wykorzystaniem metody pokera kryterialnego. Jest to forma gry planszowej, do której uczniowie przygotowują karty i kierując się przyjętymi przez siebie zasadami, określają argumenty mocne i słabe. Metodę można wykorzystać np. do zagadnień związanych z powstaniem narodowymi (XXXI, XXXII PP).

Metodą problemową pobudzającą kreatywność ucznia jest rybi szkielet. To narzędzie, które w graficzny sposób ilustruje problem, jego czynniki składowe i przyczyny. Rybi szkielet wpisuje się w realizację takich tematów jak następstwa I wojny światowej (XXXIX PP).

Z punktu widzenia potrzeb rynku pracy ważną rolę odgrywa umiejętność wymiany poglądów, przedstawiania swojego stanowiska i wsłuchiwanie się w głos drugiej strony. Odpowiedzią na to wyzwanie jest dyskusja. Polega na wymianie myśli, ma cel, zawiera różne stanowiska wobec podejmowanych tematów. Tworzy okazję do wyrażania własnego zdania, uczy słuchania, polemizowania, krytycznej refleksji i szacunku do odmiennego stanowiska, kształtuje więc umiejętności niezbędne na współczesnym rynku pracy. Dyskusja może mieć charakter zamknięty (osiągnięcie zamierzonego celu) lub otwarty (młodzież prezentuje poglądy, ale nie szuka rozwiązania). Jest to metoda zajmująca ważne miejsce w nauczaniu historii, szczególnie przybierająca formę myślących kapeluszy, burzy mózgów, debaty, dyskusji planowej, metaplanu.

Myślące kapelusze pozwalają na pokazanie problemu z różnych punktów widzenia. Uczniowie losują kartki w pięciu kolorach. Wśród nich są karteczki z kapeluszami. Osoby, którym przypadają kapelusze biorą bezpośredni udział w dyskusji, a „karteczki” w ich kolorach dostarczają kolejnych argumentów prezentujących stanowisko. Wylosowany kolor obliuguje do prezentowania określonego punktu widzenia. Biały kapelusz opiera się na neutralnych faktach i płaszczyźnie rzeczowej. Czerwony pozwala sobie na emocje, wyraża przypuszczenia. Niebieski zachowuje dystans. Żółty kapelusz prezentuje pozytywne stanowisko, a czarny – dostrzega trudności, prowokuje. Myślące kapelusze można wykorzystać w czasie lekcji związanej z powołaniem ONZ (LI PP).

Burza mózgów składa się z trzech etapów: wytwarzania pomysłów, ich oceny i analizy oraz zastosowania w praktyce. W pierwszej fazie grupa proponuje odpowiedzi i skojarzenia na zadany temat. W drugiej części następuje selekcja pomysłów, a w trzeciej ma miejsce opracowanie wybranego zagadnienia. Metodę można wykorzystać, realizując treści związane z zakończeniem II wojny światowej na Dalekim Wschodzie (XLVII PP).

Debata jest jedną z najskuteczniejszych metod służących do rozwiązania problemów. Polega na określaniu tematu. Zadaniem nauczyciela jest kontrolowanie przebiegu

dyskusji. Odmianą tej metody jest debata „za i przeciw”, gdy uczestnicy muszą prezentować argumenty popierające przedstawioną tezę.

W dyskusji panelowej uczniowie wcielają się w rolę ekspertów oraz publiczności. W pierwszym etapie głos zabiera młodzież wcielająca się w rolę ekspertów, w drugim dyskusja odbywa się z udziałem publiczności, która komentuje i zadaje pytania.

Symulacja polega na odgrywaniu przydzielonych ról, zapoznaniu z zagadnieniem i zweryfikowaniu informacji dotyczących zagadnień i nabyciu wiedzy poprzez doświadczenie. Pozwala na odtworzeniu modelu określonej rzeczywistości, a dzięki temu wpływa na rozwijanie kreatywności i umiejętności społecznych niezwykle ważnych na współczesnym rynku pracy.

Metaplan jest metodą polegającą na skróconym zapisie dyskusji. Sprawdza się przy analizie problemów trudnych do rozwiązania, koncentruje się na określeniu: jak jest? jak powinno być? dlaczego nie jest tak, jak być powinno? oraz sformułowaniu wniosków.

Drzewo decyzyjne umożliwia szukania zależności między różnymi rozwiązaniami określonego problemu i wynikającymi konsekwencjami. W ten sposób doskonali umiejętność dokonywania wyborów i uzasadniania swojego stanowiska, czyli kompetencji ważnych z punktu widzenia rynku pracy.

SWOT to analiza strategiczna polegająca na analizie problemu w czterech kluczowych kwestiach: szanse, zagrożenia, słabe i mocne strony. Stosowanie tej metody przygotowuje do rozwijania kompetencji w obszarze stosowania teorii w praktyce i podejmowania decyzji, czyli odpowiada potrzebom rynku pracy.

Portfolio to sposób na gromadzenie w teczkach tematycznych określonych informacji, a następnie prezentowanie ich. Tworzenie te czki rozwija umiejętność porządkowania informacji – ważnej kompetencji na dzisiejszym rynku pracy.

Uzupełnieniem tradycyjnego portfolio są WebQuesty. Polegają na poszukiwaniu informacji w zasobach internetowych, analizowaniu ich, krytycznym analizowaniu i prezentowaniu. Celem stosowania tej metody jest uczenie przemyślanego wykorzystywania sieci jako źródła wiedzy i nabywania nowych kompetencji przydatnych na rynku pracy.

Projekt to strategia dydaktyczna integrująca wiedzę interdyscyplinarną i łącząca umiejętności skupiające się na docieraniu do wiedzy przez zbieranie oraz systematyzowanie informacji, opracowywanie, wnioskowanie, a także prezentowanie efektów. Uczniowie są zobligowani do wypracowywania celów i drogi, którą można je osiągnąć, aby młodzież poczuła się „właścicielem” autorskiego działania, a nie wykonawcą poleceń nauczyciela. Pierwszym etapem realizacji jest przygotowanie obejmujące określone tematu, wyznaczenie celów, zadań i znalezienie źródeł. W fazie realizacji uczniowie muszą mieć możliwość konsultacji z nauczycielem. Końcową fazą jest przedstawienie rezultatów, które na tym etapie edukacyjnym powinny być połączone z dyskusją.

Metodami rozwijającymi umiejętność myślenia przyczynowo-skutkowego, a przede wszystkim myślenia krytycznego są narzędzia TOC: chmurka i gałązka logiczna. Chmurka służy do analizowania konfliktów z dwóch punktów widzenia, dzięki którym łatwiej uświadomić sobie przesłanki każdej ze stron, zrozumieć sedno problemu. Przykładem wykorzystania tego narzędzia może być lekcja poświęcona orientacji prorosyjskiej i proaustriackiej (XXXVIII PP). Gałązka logiczna znajduje zastosowanie przy analizie tekstów, rozumieniu zależności, następstw zdarzeń, konsekwencji. Wykorzystując gałązkę, można w przystępny sposób zaprezentować mało popularne zagadnienia, np. dwie rewolucje w Rosji 1917 r. (XXXVII PP).

W zakresie kształtowania umiejętności chronologicznych i porządkowania wydarzeń oraz dostrzegania ciągłości historycznej przydatna jest technika linii czasu polegająca na porządkowaniu zjawisk i przemian. Taka graficzna organizacja na lekcjach w liceum/technikum różni się od taśmy znanej z edukacji w szkole podstawowej. Na II etapie koncentruje się na umieszczaniu ważnych dat, natomiast w szkole ponadpodstawowej może być wykorzystywana jako pomoc o dużych rozmiarach, narysowana lub naklejona na ścianie i uczniowie zapisują na niej omawiane w określonej epoce historycznej zjawiska i przemiany, doskonaląc przy tym umiejętność łączenia procesów historycznych i cywilizacyjnych.

Innowacyjną metodą, która wywołuje dużą aktywność uczniów, są gry terenowe polegające na rozwiązywaniu zadań i docieraniu do kolejnych punktów. Są one skutecznym rozwiązaniem metodycznym do poznawania historii lokalnej i regionalnej. Każda tego typu forma zajęć ma charakter interdyscyplinarny, bo treści związane z Małą Ojczyzną współgrają z treściami realizowanymi na geografii i wiedzy o społeczeństwie. Decydując się na grę terenową, nauczyciel może skorzystać z propozycji instytucji działających na rzecz edukacji, muzeów, stowarzyszeń turystycznych czy organizacji pozarządowych, ale najciekawsze i najwartościowsze scenariusze są te, które przygotowują uczniowie. Pracując metodą projektów, grupa może opracować fabułę i zadania, a pozostała część klasy bierze w niej udział. Gra może mieć formę tradycyjną, ale też być przygotowana z wykorzystaniem sieci: zamieszczając zadania na stronie internetowej i otwierając możliwość pobrania kolejnych wskazówek, po wpisaniu odnalezionego lub odgadniętego hasła.

Wariantem gry terenowej są historyczne spacery sprofilowane. Uczniowie biorący w nich udział pracują metodą projektu. Odbývają się wokół określonej tematyki. Zadaniem grup projektowych jest wcześniejsze przygotowanie, a potem omówienie np. wydarzeń historycznych związanych z danym miejscem, ulicą, miejscem urodzenia bohatera lokalnego. Poprzez tego typu działania młodzież może poczuć epokę, zainteresować się przeszłością, wykształcić nawyk postrzegania zabytków jako miejsc reprezentujących określony styl architektoniczny, a także murów jako świadków losu ludzi w pryzmacie wydarzeń. Spacerы sprofilowane i gry terenowe stwarzają możliwość do obudzenia w młodzieży pasji do samodzielnego dociekania i poszukiwania

informacji, a w zależności od podjętej tematyki są korelacją międzyprzedmiotową, bo zajęcia poza murami szkoły zawsze realizują różnorodne treści.

Pełnej realizacji treści kształcenia sprzyja stosowanie następujących elementów oceniania kształtującego: cele, kryteria sukcesu oraz pytania problemowe. W edukacji historycznej dużą rolę przywiązuje się do kształtowania umiejętności w zakresie chronologii historycznej, analizy, interpretacji, tworzenia narracji. Dlatego też przemyślane cele, skonkretyzowane kryteria sukcesu i pytania kluczowe mają często nieocenioną moc budzenia motywacji do nauki, kiedy uczeń wie czego i jak ma się nauczyć oraz jakie są oczekiwania nauczyciela. Uzupełnieniem wymienionych elementów jest relacja nauczyciela z uczniami, gdyż to właśnie pedagog i jego podejście może decydować o sukcesie lub porażce edukacyjnej, bo albo zachęci do historii, albo młodzież będzie twierdzić, że są to lekcje „wkuwania” dat.

Ocenianie kształtujące to nieustanna modyfikacja sposobów osiągania celów, dostosowywania ich do potrzeb uczniów, konieczność powtarzania, utrwalania lub wręcz odwrotnie – szybkie przechodzenie do treści i umiejętności, które zostały już wcześniej przez uczniów opanowane, aby zajęcia nie stawały się nudne.

Cele podawane uczniom wynikają z Podstawy programowej, a kryteria sukcesu to lista zagadnień, haseł, na które należy zwrócić uwagę, wykonując określoną pracę i przygotowując się do testów.

Pytania kluczowe sprawdzają osiągnięcie celu i kryteriów sukcesu. Uczniowie, aby poradzić sobie z odpowiedziami, muszą obudzić w sobie wyobraźnię i myślenie krytyczne, bo dobre pytania analityczne sprzyjają przetwarzaniu wiedzy.

Przykładami pytań kluczowych na lekcjach historii mogą być:

- Dlaczego Krzyżacy zostali pokonani pod Grunwaldem?
- Jak mogłyby potoczyć się nasze dzieje, gdyby Zygmunt August miał syna?
- Jak mogły potoczyć się nasze dzieje, gdyby Napoleon nie zorganizował wyprawy na Rosję?

SPE

Nauczyciel planując sposób realizacji treści kształcenia, zobligowany jest do indywidualizowania zajęć zarówno dla uczniów zdolnych, jak i uczniów wymagających wyrównywania szans edukacyjnych. Indywidualizacja jest definiowana przez Konarzewskiego jako: „dostosowanie oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych do indywidualnych cech ucznia w celu zbliżenia jego osiągnięć edukacyjnych do indywidualnego maksimum” (K. Konarzewski, 2011, s. 7). Nauczyciel projektując lekcje, dobiera takie metody, formy organizacyjne i środki dydaktyczne, które przełożą się na aktywizację.

Indywidualizacja pracy z uczniem zdolnym może być prowadzona poprzez zachęcanie do udziału w olimpiadach, konkursach, zalecanie dodatkowych lektur i umożliwianie ich prezentowania na forum klasy, przygotowywanie złożonych tekstów źródłowych, angażowanie do prowadzenia lekcji np. z wykorzystaniem metody pytań do eksperta

czy metoda trójkąta, z wykorzystaniem której można w twórczy sposób rozwiązywać problemy. Jest to technika organizacji graficznej, gdzie w podstawę trójkąta wpisuje się problem, a po bokach: z jednej strony przyczyny problemu, a z drugiej sposoby jego usunięcia. Metodę można wykorzystać, np. omawiając sytuację robotników w XIX w. (XXX, XXXIV PP).

Dla ucznia ze SPE należy tak dobierać materiał edukacyjny, stopień jego trudności oraz wizualizację, aby zwiększać stopień skuteczności przekazu informacji. Niezbędne są indywidualne karty pracy, stosowanie zdań pojedynczych, ograniczanie dygresji w prowadzonej narracji/wykładzie, wydłużanie czasu pracy, stymulowanie poprzez systematyczne udzielanie informacji zwrotnej, rozwijanie zainteresowań, zachęcanie do samokształcenia.

Dla każdego typu potrzeb należy przygotowywać inne dostosowania zgodne z ustaleniami zespołu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, bo każdy człowiek jest indywidualnością i ma własną historię. Typ niepełnosprawności nie jest wystarczającym wskaźnikiem sposobu pracy, bo inaczej odbiera otoczenie osoba, która straciła wzrok w trakcie swojego życia, widziała barwy i kształty otoczenia, a inaczej człowiek, który urodził się niewidomy. Analogicznie z niesłyszącymi, gdzie dobór treści ściśle łączy się ze sposobem komunikacji ze światem: fonogesty, język migowy, słuchanie przez aparaty/implanty wspierane odczytywaniem mowy z ust. Przedstawione więc w programie rozwiązania są tylko propozycjami, które należy dostosować do ucznia.

Dla osoby niewidomej należy opierać się na plastycznych narracjach, opowiadanych z właściwą barwą głosu, pauzami, wykrzyknikami i wyciszeniami. Do tego środkiem dydaktycznym są mapy przygotowywane przez nauczyciela, na których granice wytyczone są z użyciem modeliny lub plasteliny, aby „zobaczyć” ich kształt.

Z osobą niesłyszącą, nawet, gdy ma aparat słuchowy/implanty i jest z nią kontakt słowny, należy porozumiewać się jak z cudzoziemcem, bo dla świata niesłyszących każdy język jest obcy. Oznacza to, że należy używać zdań pojedynczych, a w każdym z nich musi być zawarty podmiot i orzeczenie.

Dostosowując wymagania dla ucznia z zespołem Aspergera, nauczyciel zobligowany jest do zadawania dodatkowych pytań w odniesieniu do rozumienia omawianych pojęć kluczowych i definicji, pomoc przy pracy ze źródłami oraz wspieranie przy wyszukiwaniu informacji na mapie ze względu na problemy wynikające z orientacji przestrzennej i myśleniem kierunków.

Osoba autystyczna ma zwykle problemy z zapamiętywaniem nazw, nazwisk, więc powinna mieć możliwość pracy np. ze słownikiem historycznym, aby móc samodzielnie docierać do informacji, które zdobywane w ten sposób szybciej zostaną przyswojone, a jednocześnie kształtowana będzie umiejętność selekcji materiału. Planując strategię kształcenia, nauczyciel powinien uwzględniać problemy wynikające z nieumiejętności myślenia przekrojowego i w związku z tym pracować w oparciu o pytania kluczowe ułatwiające rozwijanie umiejętności wiązania faktów.

W nauczaniu osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przydatna jest metoda tekstu przewodniego, która pozwala na zindywidualizowanie tempa pracy, uczy samodzielności, porządkuje proces lekcyjny. Polega ona na tym, że tekst przewodni podaje kolejne kroki, co uczeń powinien zrobić i jakie efekty zaprezentuje po ukończeniu swojej pracy. Rola nauczyciela polega na wspieraniu uczniów w pokonywaniu trudności. Przykładem lekcji przeprowadzonej tą metodą może być religia starożytnych Greków (III PP) czy średniowieczne dziedzictwo kulturowe (XIII PP).

TREŚCI NAUCZANIA (PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW)

Treści zostały opracowane w oparciu o obowiązującą Podstawę programową. Są jednocześnie przewidywanymi osiągnięciami.

Klasa I

I. Historia jako nauka (2 godz.)

- znaczenie terminów: prehistoria, historia, historiografia, archeologia, genealogia, archiwistyka, heraldyka, ikonografia, chronologia, źródło historyczne; podział i rodzaje źródeł historycznych;
- systemy mierzenia czasu;
- periodyzacja dziejów Polski i powszechnych.

Przewidywane osiągnięcia:

Uczeń:

- definiuje pojęcia wskazane w treściach;
- zna systemy mierzenia czasu;
- przedstawia periodyzację dziejów powszechnych i ojczystych.

II. Pradzieje i historia starożytnego Wschodu (6 godz.)

- stan współczesnych badań na temat pierwszych śladów człowieka;
- podział dziejów obejmujący fazy rozwoju na podstawie materiału wykorzystywanego do wytwarzania narzędzi;
- prehistoria człowieka: ewolucja, wędrówki koczowników, sposoby na przetrwanie, sztuka prehistoryczna;
- rewolucja neolityczna i jej wpływ na zmianę trybu życia człowieka;
- Egipt: położenie geograficzne, dzieje państwa, władza, struktura społeczna, zajęcia mieszkańców, osiągnięcia cywilizacyjne, religia;
- Mezopotamia: położenie geograficzne, Sumerowie, Babilończycy, Asyryjczycy, religia, osiągnięcia, struktura społeczna, organizacja państwa;
- Izrael: położenie geograficzne, dzieje, zasady judaizmu;
- Indie, Chiny: położenie geograficzne, dzieje, struktura społeczna, dziedzictwo kulturowe, religia, filozofia, znaczące odkrycia naukowe i geograficzne.

Uczeń:

- wyjaśnia zagadnienie rewolucji neolitycznej;
- porównuje uwarunkowania geograficzne rozwoju omawianych cywilizacji;
- charakteryzuje organizację państw i strukturę społeczeństw w omawianych cywilizacjach;

- rozpoznaje najważniejsze osiągnięcia kulturowe starożytnych cywilizacji;
- charakteryzuje systemy religijne z uwzględnieniem politeizmu i monoteizmu.

III. Świat starożytnych Greków (8 godz.)

- wpływ warunków geograficznych ukształtowanie cywilizacji, pierwsi Grecy, kultura minojska i mykeńska, kolonizacja grecka i fenicka, greckie polis;
- ustrój, funkcjonowanie państwa oraz organizacja społeczeństwa w Atenach i Sparcie;
- osiągnięcia kulturowe: filozofia, teatr, agony, igrzyska sportowe, sztuka, religia, życie codzienne Hellenów;
- wojny grecko-perskie w V w. p.n.e., wojna peloponeska, Filip II i bitwa pod Cheroneą;
- wyprawa Aleksandra Macedońskiego na Persję, kultura i sztuka hellenistyczna.

Uczeń:

- charakteryzuje geograficzne warunki ukształtowania się cywilizacji greckiej;
- porównuje organizację społeczeństwa Aten i Sparty oraz formy ustrojowe greckich polis;
- opisuje różne formy ekspansji w świecie greckim (kolonizację grecką i fenicką, wojny grecko-perskie i ekspansję Aleksandra Macedońskiego);
- charakteryzuje religię starożytnych Greków, rozpoznaje osiągnięcia kulturowe.

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu (7 godz.)

- położenie geograficzne, założenie Rzymu, Rzym jako królestwo, republika i zasady jej funkcjonowania, podboje Rzymian;
- grupy społeczne w Rzymie, niewolnictwo, bunty niewolników, powstanie Spartakusa;
- upadek republiki rzymskiej, rola Juliusza Cezara, powstanie cesarstwa, Oktawian August;
- osiągnięcia kulturowe (w tym filozofia rzymska), życie codzienne, religia starożytnych Rzymian;
- narodziny chrześcijaństwa, prześladowania chrześcijan, losy chrześcijan w imperium rzymskim, rola Konstantyna Wielkiego i Teodozjusza Wielkiego, kulturowa rola chrześcijaństwa;
- podział Cesarstwa Rzymskiego;
- przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne upadku imperium zachodniego.

Uczeń:

- omawia kształtowanie się rzymskiej państwowości, charakteryzuje przemiany ustrojowe i społeczne (w tym problem niewolnictwa) w państwie rzymskim doby republiki oraz cesarstwa, z uwzględnieniem roli Juliusza Cezara i Oktawiana Augusta;
- omawia charakter ekspansji rzymskiej i wyjaśnia ideę imperium rzymskiego;

- charakteryzuje wierzenia religijne, rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian;
- wyjaśnia genezę chrześcijaństwa i zmiany sytuacji chrześcijan w państwie rzymskim;
- wyjaśnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku państwa rzymskiego.

V. Bizancjum i świat islamu (2 godz.)

- schizma wschodnia, charakterystyka prawosławia z uwzględnieniem zasady autokefaliczności;
- osiągnięcia Bizancjum w dziedzinie sztuki i architektury;
- narodziny i zasady islamu, podboje Arabów i rozprzestrzenianie się islamu, kultura i sztuka arabska.

Uczeń:

- lokalizuje w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie i charakteryzuje jego osiągnięcia w zakresie kultury;
- wyjaśnia genezę islamu i charakteryzuje główne zasady tej religii;
- przedstawia główne kierunki ekspansji arabskiej, opisuje charakterystyczne cechy kultury arabskiej i jej wpływ na Europę, rozpoznaje najważniejsze osiągnięcia.

VI. Europa wczesnego średniowiecza (5 godz.)

- państwo Franków: położenie geograficzne, odnowienie cesarstwa na Zachodzie, osiągnięcia polityczne Karola Wielkiego, gospodarka, renesans karoliński;
- kryzys monarchii karolińskiej, traktat w Verdun;
- Święte Cesarstwo Rzymskie (Rzesza cesarzy Ottonów), uniwersalizm Ottona III;
- idea Karola Wielkiego a idea Ottona III;
- wędrówki, osadnictwo i religia Słowian;
- państwo Samona;
- organizacja państwa Wielkomorawskiego, chrystianizacja, działalność Cyryła i Metodego;
- początki Rusi, wpływ przyjęcia chrześcijaństwa na rozwój państwa;
- początki Węgier i polityka Stefana Wielkiego.

Uczeń:

- opisuje państwo Franków: zasięg terytorialny, organizację władzy, gospodarkę i kulturę ze szczególnym uwzględnieniem polityki Karola Wielkiego;
- charakteryzuje ideę cesarstwa karolińskiego i porównuje ją z ideą cesarstwa Ottonów;
- opisuje proces tworzenia się państw w Europie, z uwzględnieniem ich chrystianizacji.

VII. Europa w okresie krucjat (3 godz.)

- geneza sporu o inwestyturę (przyczyny ideowe i polityczne), przebieg konfliktu papieżstwa z cesarstwem, konkordat wormacki, niewola awiniońska Kościoła;
- Ziemia Święta pod władzą Arabów, przyczyny i przebieg krucjat, ich wieloaspektowość;
- zawiązanie zakonów rycerskich, skutki krucjat i rekonkwisty.

Uczeń:

- wyjaśnia ideowe i polityczne przyczyny, a także charakter rywalizacji papieżstwa z cesarstwem o zwierzchnictwo nad średniowieczną Europą;
- charakteryzuje krucjaty i ich przyczyny: polityczne, społeczno-gospodarcze, religijne i rekonkwistę oraz przedstawia skutki.

VIII. Gospodarka i społeczne realia średniowiecznej Europy (4 godz.)

- zasady i struktura systemu feudalnego;
- narodziny monarchii stanowej i jej cechy charakterystyczne, średniowieczne stany społeczne;
- przyczyny kolonizacji, rozwój rolnictwa i wsi, warunki życia i codzienność wsi;
- średniowieczne miasto, stan mieszczański, zajęcia mieszkańców miast, warunki życia;
- żywność gospodarcze w Europie w XI–XIII w.;
- zwyczaje ludowe wsi i miasta wieków średnich.

Uczeń:

- opisuje funkcjonowanie władzy, struktur społecznych i gospodarki w systemie feudalnym;
- charakteryzuje przejawy żywności społeczno-gospodarczego w Europie XI–XIII w.;
- omawia lokację miast i wsi;
- charakteryzuje realia życia codziennego w średniowiecznym mieście i wsi.

IX. Polska w okresie wczesnopiastowskim (6 godz.)

- ziemie polskie w czasach najdawniejszych: Biskupin i Karpacka Troja;
- Słowianie na ziemiach polskich, państwo Polan i Wiślan;
- zasięg terytorialny państwa Mieszka I ok. 960 r. i pod koniec panowania;
- przesłanki do przyjęcia chrztu, chrzest i aktualny stan badań nad początkami chrześcijaństwa na naszych ziemiach, znaczenie chrztu, doniosła rola Dobrawy w dziejach Polski;
- bitwa pod Cedynią;
- *Dagome iudex*;
- walki o władzę po śmierci Mieszka I;
- misja biskupa Wojciecha w Prusach, św. Wojciech jako patron Polski, zjazd gnieźnieński i jego znaczenie;
- wojny Bolesława Chrobrego z Niemcami (1002–1018), wyprawa na Ruś Kijowską;

- pierwsza koronacja i jej znaczenie;
- walki Mieszka II z Bezprymem, kryzys monarchii;
- panowanie Kazimierza Odnowiciela;
- czasy Bolesława Śmiałego: odbudowa państwa, stanowisko Polski w sporze o inwestyturę, koronacja królewska 1076 r., konflikt Bolesława Śmiałego z biskupem Stanisławem, św. Stanisław jako patron Polski;
- panowanie Władysława Hermana, walki o władze Bolesława Krzywoustego ze Zbigniewem;
- panowanie Bolesława Krzywoustego: wojna z Niemcami 1109 r., podbój Pomorza, walka o niezależność Kościoła;
- organizacja państwa, kultura i społeczeństwo w czasach pierwszych Piastów;
- zmiany terytorialne Polski od Bolesława Chrobrego do Bolesława Krzywoustego;
- Polska na tle Europy w okresie X–XII w.

Uczeń:

- dokonuje lokalizacji czasowo-przestrzennej najstarszych osad na ziemiach polskich;
- wyjaśnia uwarunkowania narodzin państwa polskiego i jego chrystianizacji, z uwzględnieniem roli Mieszka I i Bolesława Chrobrego;
- opisuje zmiany terytorialne państwa polskiego w X–XII w.;
- rozpoznaje tendencje centralistyczne i decentralistyczne w życiu politycznym państwa polskiego w X–XII w.;
- charakteryzuje Polskę Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela, Bolesława Śmiałego, Władysława Hermana;
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w X–XII w.

X. Polska w okresie rozbicia dzielnicowego (6 godz.)

- przyczyny rozbicia dzielnicowego, statut Krzywoustego: zasady, postanowienia, pierwotny podział ziem;
- zagrożenie ze strony niemieckiej (polityka Marchii Brandenburskiej);
- zniesienie zasady senioratu (zjazd w Łęczycy), znaczenie zjazdu w Gąsawie;
- pogłębianie się rozbicia;
- sprowadzenie Krzyżaków do Polski, budowa państwa zakonnego, konflikty z Krzyżakami do początków XIV w.: przyczyny, następstwa;
- najazd Mongołów na Europę i ziemie polskie;
- początki kolonizacji (prawo polskie, prawo niemieckie), rozwój rolnictwa na ziemiach polskich, lokacja miast, rozwój rzemiosła i handlu; skutki kolonizacji;
- czynniki sprzyjające zjednoczeniu, rola Kościoła w jedności państwa, działania Przemysła II, Wacława II, panowanie Wacława III;
- Polska dzielnicowa na tle dziejów Europy.

Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny polityczne i społeczno-gospodarcze oraz następstwa rozbicia dzielnicowego;
- przedstawia nowe zagrożenia zewnętrzne (Marchia Brandenburska, zakon krzyżacki, Mongołowie);
- opisuje przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich oraz ocenia społeczno-kulturowe skutki kolonizacji na prawie niemieckim;
- omawia lokację miast i wsi w oparciu o przykłady ze środowiska lokalnego i własnego regionu;
- charakteryzuje proces przewyciężenia rozbicia politycznego ziem polskich, ze wskazaniem na rolę władców i Kościoła;
- zestawia najważniejsze wydarzenia z okresu rozbicia dzielnicowego i dziejów Europy.

XI. Europa późnego średniowiecza (4 godz.)

- wojna stuletnia i jej następstwa, przemiany społeczno-gospodarcze w XIV–XV w., „czarna śmierć” w Europie, bunt poddanych przeciwko władcom w Anglii i Francji w XIV w.;
- Wielkie Księstwo Moskiewskie;
- podboje Turków osmańskich w Europie, upadek Konstantynopola i jego następstwa;
- zmiany na mapie Europy w XIV–XV w.;
- powstania husytyzmu.

Uczeń:

- charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w Europie w późnym średniowieczu;
- opisuje zmiany na mapie politycznej Europy w XIV–XV w.;
- charakteryzuje następstwa upadku cesarstwa bizantyjskiego i ekspansji tureckiej dla Europy.

XII. Polska w XIV–XV w. (7 godz.)

- działania Władysława Łokietka zmierzające do spójności kraju; znaczenie koronacji 1320 r.;
- polityka pokojowa Kazimierza Wielkiego: z Krzyżakami, układ z Czechami i Węgrami;
- ekspansja Kazimierza Wielkiego na wschód;
- zjazd monarchów w Krakowie;
- reformy Kazimierza Wielkiego: przemiany administracyjne, reforma sądownictwa, prawne, gospodarcze, edukacyjne;
- cechy monarchii stanowej w Polsce, stany społeczne;
- rola Kościoła w Polsce w czasach ostatnich Piastów;
- unia z Węgrami zawarta przez Kazimierza Wielkiego;

- przywileje szlacheckie;
- unia w Krewie: przyczyny, postanowienia, następstwa;
- wpływ Jadwigi na bieg dziejów Polski, Litwy i Europy;
- unia w Horodle;
- kontakty z Krzyżakami w XV w.: wielka wojna z Krzyżakami: przyczyny, przebieg z uwzględnieniem bohaterstwa polskiego rycerstwa na przykładzie Zawiszy Czarnego i Marcina z Wrocimowic oraz skutki, spór na soborze w Konstancji z uwzględnieniem wystąpień Pawła Włodkowica, wojna 13-letnia: przyczyny, przebieg, II pokój toruński;
- Polska na tle Europy w XV w.

Uczeń:

- opisuje proces zjednoczeniowy i rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV–XV w.;
- charakteryzuje rozwój monarchii stanowej w Polsce, uwzględniając strukturę społeczeństwa polskiego w późnym średniowieczu i rozwój przywilejów szlacheckich;
- wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania związków Polski z Węgrami i Litwą w XIV–XV w.;
- charakteryzuje i ocenia stosunki polsko-krzyżackie na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i kulturowej;
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w XIV–XV w.
- XIII. Kultura średniowiecza (4 godz.)
- źródła duchowości średniowiecznej, organizacja kościoła lokalnego, średniowieczne zakony, rola Kościoła w Polsce;
- filozofia, siedem sztuk wyzwolonych i teologia średniowiecza, pierwsze uniwersytety;
- architektura romańska i gotycka (cechy, przykłady), zabytki romańskie i gotyckie w okolicy, regionie i w Polsce;
- zabytki piśmiennictwa polskiego, kronikarze dziejów Polski: Gall Anonim, Wincenty Kadłubek, Janko z Czarnkowa, Jan Długosz.

Uczeń:

- wyjaśnia uniwersalny charakter kultury średniowiecza, wskazując na wyjątkową rolę chrześcijaństwa;
- rozpoznaje dokonania okresu średniowiecza w dziedzinie kultury, z uwzględnieniem dorobku polskiego średniowiecza;
- określa znaczenie chrześcijaństwa w obrządku łacińskim dla rozwoju kultury polskiej;
- charakteryzuje sztukę romańską i gotycką, wskazuje przykłady zabytków w środowisku lokalnym i własnym regionie.

Klasa II

XIV. Odkrycia geograficzne i europejski kolonializm doby nowożytnej (4 godz.)

- ekonomiczne, polityczne i społeczne przyczyny odkryć geograficznych;
- odkrycia Portugalczyków: rola Henryka Żeglarza, przebieg wypraw Bartłomieja Diaza i Vasco da Gamy;
- wyprawy organizowane przez Hiszpanów: odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba, wyprawa Ferdynanda Magellana;
- traktat w Tordesillas;
- znaczenie badań Amerigo Vespucci;
- wyprawy konkwistadorów, podbój Nowego Świata, kolonializm w XVI–XVIII w.;
- skutki odkryć geograficznych z punktu widzenia Europy i cywilizacji pozaeuropejskich;
- wpływ wielkich odkryć na społeczeństwo, kulturę, rozwój gospodarki: „złoty trójkąt”, kompanie handlowe, nowe formy produkcji, narodziny kapitalizmu, zmiany na wsi (proces grodzenia).

Uczeń:

- charakteryzuje przyczyny i przebieg wypraw odkrywczych;
- opisuje udział poszczególnych państw europejskich w podziale Nowego Świata w XVI–XVIII w.;
- wyjaśnia wpływ wielkich odkryć geograficznych na społeczeństwo, gospodarkę i kulturę Europy oraz obszarów pozaeuropejskich.

XV. Czasy renesansu (2 godz.)

- renesans jako epoka, duchowość i filozofia, humanizm;
- przedstawiciele renesansu i ich dzieła, architektura i sztuka renesansu: cechy, przykłady.

Uczeń:

- wyjaśnia główne prądy ideowe epoki, rozpoznaje dokonania twórców renesansowych w dziedzinie kultury, charakteryzuje sztukę renesansową.

XVI. Reformacja i jej skutki (4 godz.)

- geneza reformacji, uwarunkowania i następstwa powstania luteranizmu, kalwinizmu, antytrynitaryzmu oraz anglikanizmu w aspekcie politycznym, społecznym, kulturowym i gospodarczym;
- poglądy postaci związanych z reformacją: Marcin Luter, Jan Kalwin, Faust Socyn, Henryk VIII, przyczyny, przebieg i następstwa wojen religijnych w Niemczech i Francji;
- kontreformacja i postanowienia soboru trydenckiego;
- podział wyznaniowy XVI-wiecznej Europy na tle mapy politycznej.

Uczeń:

- wyjaśnia religijne, polityczne, gospodarcze, społeczne, kulturowe uwarunkowania i następstwa reformacji, opisując jej główne nurty i postaci;
- wyjaśnia rolę soboru trydenckiego i opisuje różne aspekty reformy Kościoła katolickiego;
- opisuje mapę polityczną i wyznaniową Europy w XVI w.

XVII. Europa w XVI–XVII w. (4 godz.)

- budowa monarchii absolutnej we Francji, panowanie Ludwika XIV; cechy monarchii absolutnej;
- rewolucja angielska: przyczyny, przebieg, proklamowanie republiki, „wspaniała rewolucja” w Anglii i monarchia parlamentarna;
- wojna 30-letnia: geneza konfliktu, zaangażowane strony, charakter walk, następstwa;
- najazdy tureckie w Europie: kierunki ekspansji, skutki;
- rozkwit baroku: nowe formy teatralne (pantomima, opera), rozkwit muzyki, literatura, sztuka, cechy i przykłady zabytków architektonicznych.

Uczeń:

- przedstawia drogę do nowego modelu monarchii europejskich w epoce nowożytnej, z uwzględnieniem charakterystyki i oceny absolutyzmu francuskiego;
- charakteryzuje konflikty polityczne w Europie, z uwzględnieniem ekspansji tureckiej i charakteru wojny 30-letniej;
- wyjaśnia genezę i opisuje następstwa rewolucji angielskich;
- opisuje przemiany w kulturze europejskiej w XVII w.

XVIII. Państwo polsko-litewskie w czasach ostatnich Jagiellonów (4 godz.)

- ostatnia wojna z Krzyżakami i hołd pruski, zmiany terytorialne państwa polsko-litewskiego w czasach Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta;
- powstanie sejmu walnego i jego uprawnienia, zadania sejmików;
- urzędnicy królewscy i ich kompetencje;
- pierwszy wiek parlamentaryzmu w Polsce (sukcesy demokracji: ruch egzekucyjny);
- przebieg reformacji w Polsce;
- gospodarka folwarczno-pańszczyźniana i jej długofalowe skutki na tle rozwoju wsi w Europie;
- pogłębianie się różnic społecznych w XVI-wiecznym państwie polsko-litewskim.

Uczeń:

- opisuje zmiany terytorialne państwa polsko-litewskiego i charakteryzuje jego stosunki z sąsiadami w XVI w.;
- wyjaśnia funkcjonowanie najważniejszych instytucji życia politycznego w XVI-wiecznej Polsce i ocenia funkcjonowanie demokracji szlacheckiej;

- omawia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego (gospodarka folwarczno-pańszczyźniana) na tle europejskim;
- przedstawia sytuację wyznaniową na ziemiach państwa polsko-litewskiego w XVI w.

XIX. Powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów (2 godz.)

- geneza, postanowienia i skutki unii lubelskiej, Rzeczypospolita jako państwo wielonarodowe i wieloreligijne;
- postanowienia i znaczenie konfederacji warszawskiej, unia brzeska;
- ustrój Rzeczypospolitej i urzędy państwowe.

Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny, okoliczności i następstwa zawarcia unii realnej pomiędzy Koroną a Litwą, charakteryzuje ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów w świetle postanowień unii lubelskiej;
- opisuje strukturę terytorialną i ludnościową, wyjaśnia prawne i kulturowe podstawy tolerancji religijnej na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI w.

XX. Pierwsze wolne elekcje i ich następstwa (2 godz.)

- zasady i przebieg wolnej elekcji, artykuły henrykowskie i pacta conventa; niepowodzenie pierwszej wolnej elekcji;
- dziejowa rola Anny Jagiellonki, reformy Stefana Batorego i polityka zagraniczna;
- państwo polsko-litewskie na tle wydarzeń w Europie.

Uczeń:

- opisuje okoliczności, zasady, przebieg i następstwa pierwszych wolnych elekcji;
- wyjaśnia niepowodzenia pierwszej wolnej elekcji;
- charakteryzuje działania Stefana Batorego w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej;
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów państwa polsko-litewskiego w XVI w. z wydarzeniami europejskimi.

XXI. Renesans w Polsce (2 godz.)

- wpływ włoskiego renesansu, rola królowej Bony, kultura, architektura i sztuka polskiego renesansu, zabytki renesansowe w okolicy, regionie i Polsce, Kraków ośrodkiem kultury;
- Stańczyk: nie tylko nadworny błazen, ale konstruktywny krytyk i patriota zorientowany w polityce królestwa;
- rola Akademii Krakowskiej w XVI w., rozwój piśmiennictwa w języku polskim, przedstawiciele literatury: Mikołaj Rej, Jan Kochanowski;

- polska myśl polityczna: Andrzej Frycz Modrzewski, Maciej z Miechowa, Erazm Ciołek jako dyplomata, mówca, mecenas sztuki, kronika Marcina Kromera;
- znaczenie dzieła Mikołaja Kopernika, praca naukowa i osiągnięcia;
- pierwsze drukarnie na ziemiach polskich;
- wkład Jana Zamoyskiego w rozwój polskiego renesansu.

Uczeń:

- ocenia dorobek polskiej myśli politycznej doby renesansu;
- wskazuje zabytki renesansowe w środowisku lokalnym, regionie i kraju;
- ocenia rolę Stańczyka;
- rozpoznaje dokonania twórców polskiego odrodzenia w dziedzinie kultury.

XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej w XVII w. (7 godz.)

- Wazowie na polskim tronie: polityka wewnętrzna, geneza konfliktów ze Szwecją, przebieg wojen polsko-szwedzkich w XVII w.;
- św. Andrzej Bobola jako autor ślubów lwowskich Jana Kazimierza i katolicki patron Polski;
- przyczyny, przebieg i skutki kampanii smoleńskiej;
- problem Ukrainy, przyczyny, przebieg i skutki powstania Chmielnickiego;
- wojny z Turcją: przyczyny, przebieg, skutki, nieudolne rządy Michała Korybuta Wiśniowieckiego;
- bitwa pod Wiedniem i jej doniosłe znaczenie polityczne dla umocnienia pozycji Polski w chrześcijańskiej Europie;
- znaczenie panowania Jana III Sobieskiego;
- skuteczność polskiego oręża w XVII w., zmiany terytorialne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w.

Uczeń:

- omawia konflikty wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie panowania Wazów;
- opisuje sytuację wewnętrzną i położenie międzynarodowe Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1669–1696;
- ocenia znaczenie bitwy pod Wiedniem dla losów Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Europy;
- charakteryzuje zmiany granic Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w.;
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Rzeczypospolitej i Europy w XVII w.

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. (6 godz.)

- kryzys władzy w Rzeczypospolitej w XVII w.: wpływy obce, upadek autorytetu władzy i słabość sejmu, rokosze (Zebrzydowski, Lubomirski), oligarchizacja życia politycznego, kryzys religijny;

- skutki wojen XVII w. w aspekcie terytorialnym, demograficznym, finansowym i społecznym;
- ideologia i obyczajowość sarmacka, architektura i sztuka dekoratorska, budownictwo sakralne, przykłady zabytków barokowych w najbliższej okolicy, regionie i kraju;
- polska literatura barokowa: Mikołaj Sęp Szarzyński, Jan Andrzej Morsztyn, Jan Chryzostom Pasek, Wespazjan Kochowski, Wacław Potocki.

Uczeń:

- opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze;
- wyjaśnia przyczyny kryzysów wewnętrznych oraz załamania gospodarczego w XVII w.;
- ocenia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego na tle europejskim w XVII w.;
- rozpoznaje dokonania twórców epoki baroku powstałe na terytorium Polski.

XXIV. Europa w dobie oświecenia (4 godz.)

- oświecenie jako wiek filozofii, rozumu, wynalazków i nauki, wynalazki XVIII w. i ich zastosowanie, zmiany gospodarcze w XVIII w.;
- ideologie oświecenia: liberalizm, konserwatyzm, deizm, ateizm, myśl polityczno-społeczna Monteskiusza, Woltera, Rousseau;
- absolutyzm oświecony w Austrii i Prusach oraz reformy w tych monarchiach, reformy w Rosji XVIII w. i idea imperializmu;
- architektura i sztuka rokoko i klasycyzmu, muzyka i literatura klasycyzmu.

Uczeń:

- charakteryzuje postęp techniczny i przemiany kapitalistyczne w Europie Zachodniej;
- wyjaśnia główne idee oświecenia i rozpoznaje dokonania epoki w dziedzinie kultury;
- charakteryzuje absolutyzm oświecony na przykładach państw sąsiadujących z Rzeczpospolitą Obojga Narodów, charakteryzuje proces modernizacji Rosji w XVIII w. i rosyjską ideę imperium.

XXV. Rewolucje XVIII w. (4 godz.)

- kolonie w Ameryce Północnej od końca XVI do XVIII w.;
- geneza konfliktu między Wielką Brytanią i jej koloniami w Ameryce Północnej, Deklaracja Niepodległości, przebieg wojny o niepodległość, Polacy w wojnie o niepodległość, konstytucja Stanów Zjednoczonych i zasady ustrojowe;
- wielka rewolucja francuska: przyczyny, momenty zwrotne rewolucji francuskiej i jej następstwa, znaczenie w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym.

Uczeń:

- wyjaśnia genezę i charakteryzuje następstwa amerykańskiej wojny o niepodległość;
- charakteryzuje ustrój Stanów Zjednoczonych w świetle założeń konstytucji amerykańskiej;
- wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki rewolucji francuskiej;
- ocenia znaczenie rewolucji amerykańskiej i francuskiej z perspektywy politycznej, gospodarczej i społecznej;
- przedstawia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych.

XXVI. Rzeczypospolita w XVIII w. – od czasów saskich do Konstytucji 3 Maja (7 godz.)

- unia polsko-saska, Rzeczypospolita w czasach wojny północnej, sejm niemy, traktat trzech czarnych orłów, podwójna elekcja 1733 r.;
- kryzys państwa i władzy królewskiej w czasach Augusta III;
- reformy sejmu konwokacyjnego 1764 r.; prawa kardynalne;
- konfederacja radomska, konfederacja barska i wojna z Rosją;
- zasięg terytorialny I rozbioru Polski, reformy sejmu rozbiorowego;
- obozy polityczne i reformy Sejmu Wielkiego, Konstytucja 3 Maja, jej postanowienia i znaczenie.

Uczeń:

- opisuje i ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Polski w czasach saskich;
- charakteryzuje politykę Rosji, Prus i Austrii wobec Rzeczypospolitej, wskazując przejawy osłabienia suwerenności państwa polskiego;
- przedstawia reformy z pierwszych lat panowania Stanisława Augusta;
- wyjaśnia przyczyny i przedstawia zasięg terytorialny I rozbioru Rzeczypospolitej;
- wyjaśnia okoliczności zwołania Sejmu Wielkiego i przedstawia jego reformy, ze szczególnym uwzględnieniem postanowień Konstytucji 3 Maja.

XXVII. Upadek Rzeczypospolitej – wojna z Rosją i powstanie kościuszkowskie (6 godz.)

- przyczyny zawiązania konfederacji targowickiej, wojna z Rosją 1792 r., zasięg terytorialny II rozbioru Polski;
- insurekcja kościuszkowska w 1794 r.: przyczyny, przebieg, rola przywódców insurekcji;
- zasięg terytorialny III rozbioru Polski;
- przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne upadku państwa polskiego;
- dzieje Rzeczypospolitej na tle wydarzeń globalnych.

Uczeń:

- wyjaśnia wpływ konfederacji targowickiej na wybuch wojny z Rosją;
- charakteryzuje przebieg powstania kościuszkowskiego, z uwzględnieniem roli jego przywódców;
- opisuje zasięg terytorialny II i III rozbioru Rzeczypospolitej;
- przedstawia i analizuje przyczyny upadku Rzeczypospolitej w XVIII w.;

- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Rzeczypospolitej w XVIII w. z wydarzeniami w Europie i na świecie.

XXVIII. Kultura doby oświecenia w Rzeczypospolitej (3 godz.)

- myśl społeczna i polityczna polskiego oświecenia;
- nauka polska II połowy XVIII w., zmiany w szkolnictwie: Collegium Nobilium, Szkoła Rycerska, Komisja Edukacji Narodowej, Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, literatura: Ignacy Krasicki, Hugo Kołłątaj, Stanisław Staszic, Adam Naruszewicz, Julian Ursyn Niemcewicz, Biblioteka Załuskich, rozwój teatru (Operalia, Teatr Narodowy), polskie czasopiśmiennictwo, malarstwo: Marcello Bacciarelli, Canaletto, architektura klasycystyczna: przykłady w okolicy, regionie i kraju, zasługi Dominika Merliniego.

Uczeń:

- rozpoznaje dokonania przedstawicieli polskiego oświecenia w dziedzinie kultury;
- rozpoznaje i charakteryzuje najważniejsze zabytki architektury i sztuki doby oświecenia w najbliższym otoczeniu, regionie i Polsce;
- omawia rolę instytucji oświeceniowych (Komisja Edukacji Narodowej, Biblioteka Załuskich, teatr, czasopiśmiennictwo).

XXIX. Epoka napoleońska (3 godz.)

- wojny napoleońskie, reformy wewnętrzne Napoleona Bonapartego, w tym kodeks Napoleona;
- ruch patriotyczny po III rozbiorze, Legiony Polskie we Włoszech: twórcy, miejsca walk;
- Józef Wybicki, jego dzieło i wpływ na kształtowanie patriotyzmu kolejnych pokoleń;
- Księstwo Warszawskie: geneza utworzenia, ustrój, dzieje i reformy;
- skutki społeczne, gospodarcze i kulturowe epoki napoleońskiej;
- znaczenie epoki napoleońskiej dla Polaków, Francji i Europy.

Uczeń:

- charakteryzuje walkę Francji o dominację w Europie, przedstawia sukcesy i porażki wewnętrznej polityki Napoleona;
- przedstawia przykłady zaangażowania się Polaków po stronie Napoleona, z uwzględnieniem Legionów Polskich we Włoszech;
- charakteryzuje genezę, ustrój i dzieje Księstwa Warszawskiego;
- ocenia znaczenie epoki napoleońskiej dla losów Francji i Europy.

Klasa III

XXX. Europa i świat po kongresie wiedeńskim (6 godz.)

- zasady i postanowienia kongresu wiedeńskiego; podział terytorialny Europy po kongresie z uwzględnieniem ziem polskich;
- Święte Przymierze, próby obalenia systemu wiedeńskiego, rewolucje i powstanie we Włoszech, Rosji, Francji, Grecji, Belgii;
- formy państw liberalnych i ich charakterystyka (monarchia parlamentarna, konstytucyjna, republika prezydencka);
- nurty I połowy XIX w.: konstytucjonalizm, liberalizm, konserwatyzm, socjalizm, komunizm, romantyzm oraz ich przedstawiciele;
- przyczyny rewolucji przemysłowej, rewolucja przemysłowa w Europie i Stanach Zjednoczonych, oraz jej skutki w zakresie gospodarczym i społecznym;
- wieloaspektowe przyczyny, przebieg i skutki Wiosny Ludów, wojna krymska i jej skutki.

Uczeń:

- przedstawia decyzje kongresu wiedeńskiego w odniesieniu do Europy i świata, z uwzględnieniem podziału ziem polskich;
- opisuje funkcjonowanie systemu wiedeńskiego i charakteryzuje próby jego podważenia;
- przedstawia przebieg rewolucji przemysłowej w Europie i Stanach Zjednoczonych oraz wskazuje jej najważniejsze konsekwencje społeczno-gospodarcze;
- omawia najważniejsze prądy kulturowe oraz nurty ideowe I poł. XIX w., uwzględniając ich przedstawicieli;
- wyjaśnia genezę i skutki Wiosny Ludów, charakteryzuje wojnę krymską i jej następstwa.

XXXI. Ziemie polskie i jej mieszkańcy w latach 1815–1848 (6 godz.)

- sytuacja Polaków po upadku państwowości, decyzje kongresu wiedeńskiego w sprawie ziem polskich;
- konstytucja, reformy, kultura i sytuacja społeczno-gospodarcza w Królestwie Polskim;
- wkład Polaków w rozwój światowej nauki na przykładzie Jana Śniadeckiego (astronoma, matematyka, geograf, wynalazcy, filozofa);
- sytuacja Polaków z trzech zaborach, stan rozwoju przemysłu;
- przyczyny wybuchu powstania listopadowego, przebieg wojny 1831 r., polityka władz powstańczych, przyczyny i następstwa klęski Polaków;
- polityka wychodźstwa po powstaniu listopadowym, Wielka Emigracja oraz ugrupowania, ich poglądy, działania, przedstawiciele, życie umysłowe w kraju i na emigracji, polski romantyzm i mesjanizm, rola twórczości Adama Mickiewicza jako wieszczki narodowego, Stanisław Moniuszko – twórca polskiej opery narodowej, Piotr Ściegienny – działacz niepodległościowy i wzór patriotyzmu;
- przyczyny, przebieg i skutki powstania krakowskiego oraz rabacji galicyjskiej;

- Wiosna Ludów na ziemiach polskich: plany, przebieg i skutki, Polacy w europejskiej Wiośnie Ludów.

Uczeń:

- charakteryzuje sytuację polityczną, społeczno-gospodarczą i kulturową Królestwa Polskiego, ziem zabranych, zaboru pruskiego i austriackiego;
- wyjaśnia genezę powstania listopadowego i opisuje jego następstwa, opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie;
- wyjaśnia okoliczności wybuchu powstania krakowskiego i opisuje jego skutki, z uwzględnieniem tzw. rabacji galicyjskiej;
- opisuje następstwa Wiosny Ludów na ziemiach polskich i przedstawia udział Polaków w Wiośnie Ludów w Europie;
- rozpoznaje i charakteryzuje dorobek kultury polskiej I poł. XIX w.

XXXII. Powstanie styczniowe i jego następstwa (3 godz.)

- sytuacja w Królestwie Polskim na początku lat 60. XIX w., praca organiczna przed wybuchem powstania styczniowego, ugrupowania Białych i Czerwonych, przygotowania do wybuchu powstania;
- powstanie styczniowe 1863 r.: geneza i bezpośrednia przyczyna, partyzancki charakter walk, władze i rola przywódców, szczególnie Mariana Langiewicza i Romualda Traugutta; przyczyny upadku, skutki;
- stanowisko Europy wobec powstania styczniowego;
- uwłaszczenie w trzech zaborach.

Uczeń:

- wyjaśnia genezę powstania styczniowego i opisuje jego następstwa;
- opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie, charakteryzuje organizację polskiego państwa podziemnego w okresie powstania styczniowego, z uwzględnieniem roli jego przywódców, w tym Romualda Traugutta;
- przedstawia problem uwłaszczenia chłopów w zaborze rosyjskim oraz porównuje z procesem uwłaszczeniowym w pozostałych zaborach.

XXXIII. Europa i świat w II połowie XIX i na początku XX w. (4 godz.)

- droga do zjednoczenia Włoch: dwie koncepcje, etapy jednoczenia;
- droga Niemiec do zjednoczenia;
- rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych, wojna secesyjna: przyczyny, przebieg, skutki;
- kolonializm: przyczyny ekspansji, kolonizacja Afryki, polityka kolonialna w Azji, podział świata, następstwa.

Uczeń:

- porównuje procesy zjednoczeniowe Włoch i Niemiec w XIX w.;

- wyjaśnia przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych;
- omawia przyczyny, zasięg i następstwa ekspansji kolonialnej państw europejskich, Stanów Zjednoczonych i Japonii.

XXXIV. Przemiany gospodarcze i społeczne. Nowe prądy ideowe (3 godz.)

- wynalazki i odkrycia naukowe II połowy XIX i początku XX w. oraz ich wpływ na rozwój gospodarki;
- migracje ludności, społeczeństwo industrialne, życie codzienne, rozwój ruchu robotniczego, I i II Międzynarodówka, partie robotnicze;
- prądy ideowe: chadecja, socjaldemokracja, nacjonalizm, syjonizm, anarchizm, emancypacja, sufrażystki, kultura masowa, rozwój czytelnictwa, prasy;
- demokratyzacja ustroju państw, system republikański.

Uczeń:

- przedstawia przemiany gospodarcze w Europie i świecie, wymienia najważniejsze odkrycia naukowe i dokonania techniczne; charakteryzuje procesy migracyjne;
- charakteryzuje nowe prądy ideowe i kulturowe, ruch emancypacyjny kobiet, przemiany obyczajowe i początki kultury masowej;
- wyjaśnia procesy demokratyzacji ustrojów państw Europy Zachodniej;
- charakteryzuje różne formy zorganizowanej działalności robotników.

XXXV. Ziemie polskie pod zaborami w II połowie XIX i na początku XX w. (7 godz.)

- rusyfikacja, germanizacja i autonomia Galicji, sytuacja społeczno-gospodarcza trzech zaborów, postawy Polaków wobec polityki zaborców, budowanie świadomości narodowej, polskość na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach;
- życie codzienne Małej Ojczyzny w okresie zaborów;
- polskie partie polityczne: ruch socjalistyczny, ludowy, narodowy i ich programy, działalność polityczna Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, Wojciecha Korfantego;
- rewolucja 1905–1907 r. w Królestwie Polskim: przyczyny, charakter, skutki.

Uczeń:

- wyjaśnia cele i porównuje metody polityki zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej (w tym ziem zabranych) – rusyfikacja, germanizacja, autonomia galicyjska;
- porównuje zmiany zachodzące w sytuacji społeczno-gospodarczej w trzech zaborach;
- omawia życie codzienne swojej Małej Ojczyzny w czasie zaborów;
- charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do zaborców;
- charakteryzuje proces formowania się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków i innych grup narodowych zamieszkujących tereny dawnej Rzeczypospolitej; dostrzega znaczenie języka, wiary, edukacji dla podtrzymania świadomości narodowej;

- rozpoznaje przejawy odradzania się polskości na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach;
- przedstawia genezę nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy), z uwzględnieniem ich przedstawicieli, w tym: Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Józefa Piłsudskiego i Wojciecha Korfantego;
- wyjaśnia genezę, charakter i skutki rewolucji w latach 1905–1907 w Królestwie Polskim.

XXXVI. Kultura i nauka polska w II połowie XIX i na początku XX w. (2 godz.)

- kultura narodowa Polaków tworzona „ku pokrzepieniu serc” (twórczość Elizy Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza), dokonania historyków przełomu XIX i XX w., polski pozytywizm, jego twórcy;
- malarstwo historyczne, twórczość Jana Matejki – malarza dziejów narodu polskiego, Adam Chmielowski: malarz i powstaniec, Józef Chełmoński – malarz krajobrazu polskiej wsi,
- dokonania Młodej Polski; przedstawiciele polskiej nauki w II połowie XIX i na początku XX w. oraz ich osiągnięcia;
- Maria Skłodowska-Curie, jej życie, praca naukowa i znaczenie dla ludzkości.

Uczeń:

- wyjaśnia specyfikę polskiego pozytywizmu oraz twórczości młodopolskiej;
- rozpoznaje dorobek kultury polskiej doby pozytywizmu i Młodej Polski, wskazuje przykłady najwybitniejszych dzieł tworzonych „ku pokrzepieniu serc”;
- rozpoznaje najważniejszych ludzi nauki oraz omawia ich dokonania.

XXXVII. I wojna światowa (5 godz.)

- konflikty między mocarstwami, wojna rosyjsko-japońska, „kocioł bałkański”, ukształtowanie trójprzymierza i trójporozumienia oraz cele poszczególnych państw, bezpośrednie przyczyny wybuchu wielkiej wojny;
- walki na froncie zachodnim, wschodnim, na Bałkanach i we Włoszech, charakter działań w I wojnie, nowe rodzaje broni, przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny;
- dwie rewolucje w Rosji 1917 r.: przyczyny, następstwa;
- zakończenie wojny, przyczyny klęski Rosji i państw centralnych.

Uczeń:

- wyjaśnia pośrednie i bezpośrednie przyczyny wybuchu wojny, z uwzględnieniem procesu powstawania dwóch przeciwstawnych systemów sojuszy;
- opisuje charakter działań wojennych na różnych frontach;
- wyjaśnia okoliczności przystąpienia USA do wojny i ich rolę w konflikcie;
- przedstawia przyczyny i skutki rewolucji lutowej i październikowej w Rosji;
- wyjaśnia przyczyny klęski państw centralnych i Rosji.

XXXVIII. Sprawa polska w przededniu i podczas I wojny światowej (3 godz.)

- stanowiska zaborców wobec Polaków przed wybuchem I wojny, polskie orientacje polityczne: stanowiska Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego, wojskowe organizacje niepodległościowe przed wybuchem wojny;
- Kompania Kadrowa, Legiony Polskie i ich szlak bojowy, formacje wojskowe u boku Rosji, Błękitna Armia;
- umiędzynarodowienie sprawy polskiej: akt 5 listopada, orędzie Wilsona, stanowisko Rosji, deklaracja z 3 czerwca 1918 r.;
- symboliczna data odzyskania niepodległości przez Polskę (11 listopada 1918 r.).

Uczeń:

- omawia stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej w przededniu i po wybuchu wojny;
- przedstawia koncepcje polskich ugrupowań politycznych wobec nadciągającego konfliktu światowego;
- analizuje umiędzynarodowienie sprawy polskiej (m.in. akt 5 listopada, rola USA i rewolucji rosyjskich, deklaracja z 3 czerwca 1918 r.);
- charakteryzuje przykłady zaangażowania militarne Polaków podczas wojny, ze szczególnym uwzględnieniem losów Legionów.

XXXIX. Europa i świat po I wojnie światowej (4 godz.)

- zniszczenia wojenne, skutki wojny w aspekcie politycznym, społecznym, gospodarczym i kulturowym;
- Polacy na konferencji paryskiej, postanowienia traktatu wersalskiego;
- Liga Narodów: cele, zadania;
- układy w Rapallo i Locarno, ich wpływ na losy Europy;
- przyczyny i przebieg oraz sposoby przezwyciężenia światowego kryzysu gospodarczego;
- osiągnięcia naukowe okresu międzywojennego, kultura 20-lecia międzywojennego.

Uczeń:

- analizuje cywilizacyjne i kulturowe następstwa wojny; ocenia straty wojenne, wylicza społeczne i gospodarcze następstwa wojny;
- przedstawia postanowienia traktatu wersalskiego, charakteryzuje słabe strony ładu wersalskiego, charakteryzuje cele Ligi Narodów;
- wyjaśnia znaczenie układów z Rapallo i Locarno dla ładu międzynarodowego;
- charakteryzuje wielki kryzys gospodarczy;
- rozpoznaje dorobek okresu międzywojennego w dziedzinie kultury i nauki.

XL. Narodziny i rozwój totalitaryzmów w okresie międzywojennym (4 godz.)

- Rosja: sytuacja po I wojnie światowej, struktura narodowościowa, geneza utworzenia państwa sowieckiego, polityka wewnętrzna bolszewików po I wojnie

- z uwzględnieniem sytuacji gospodarczej (komunizm wojenny, NEP, kolektywizacja, industrializacja), budowa systemu stalinowskiego; polityka zagraniczna ZSRS;
- Włochy: okoliczności narodzenia i charakterystyka faszyzmu włoskiego, rola Benito Mussoliniego;
- Niemcy: program Hitlera i jego droga do władzy, nazizm, polityka wewnętrzna i zagraniczna III Rzeszy;
- totalitaryzm i aparat terroru w ZSRS i III Rzeszy.

Uczeń:

- wyjaśnia genezę powstania państwa sowieckiego i charakteryzuje jego politykę wewnętrzną i zagraniczną w okresie międzywojennym;
- wyjaśnia genezę faszyzmu i charakteryzuje faszystowskie Włochy;
- charakteryzuje drogę Hitlera do władzy w Niemczech;
- charakteryzuje politykę wewnętrzną i zagraniczną III Rzeszy w latach trzydziestych;
- porównuje funkcjonowanie aparatu terroru w ZSRS i III Rzeszy.

XLI. Walka o odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej (4 godz.)

- ośrodki władzy państwowej, rząd Moraczewskiego i KNP z Dmowskim na czele;
- powstanie wielkopolskie: przyczyny, przebieg, skutki;
- postanowienia traktatu wersalskiego w sprawie ziem polskich;
- wojna polsko-ukraińska, walki o Lwów, „orlęta lwowskie”;
- wojna polsko-bolszewicka: przyczyny, przebieg z uwzględnieniem „cudu nad Wisłą” i bitwy nad Niemnem, traktat ryski 1921 r.;
- sprawa Śląska Cieszyńskiego; Górną Śląsk: powstania, plebiscyt; plebiscyt na Powiślu, Warmii i Mazurach oraz przyczyny niepowodzenia; włączenie Wileńszczyzny do Polski;
- ostateczny kształt granic II Rzeczypospolitej;
- wybory do Sejmu Ustawodawczego i mała konstytucja 1919 r.

Uczeń:

- analizuje proces formowania się centralnego ośrodka władzy państwowej (od październikowej deklaracji Rady Regencyjnej do małej konstytucji z 1919 r.);
- przedstawia postanowienia konferencji pokojowej w Paryżu dotyczące Polski;
- charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy z Niemcami, z uwzględnieniem powstania wielkopolskiego, powstań śląskich i plebiscytów;
- charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem wojny polsko-bolszewickiej;
- porównuje kształt terytorialny I i II Rzeczypospolitej.

XLII. Dzieje polityczne II Rzeczypospolitej (5 godz.)

- koncepcja federacji Piłsudskiego i inkorporacji Dmowskiego;
- konstytucja marcowa 1921 r. i jej postanowienia;
- zabójstwo Narutowicza, prezydentura Wojciechowskiego;

- przyczyny, przebieg i ocena przewrotu majowego, wybór Mościckiego na stanowisko prezydenta, nowela sierpniowa, wybory brzeskie, konstytucja kwietniowa 1935 r. i jej postanowienia, sanacja bez Józefa Piłsudskiego, przemiany w obozie rządzącym;
- polityka równowagi II Rzeczypospolitej, wybitni politycy okresu międzywojennego;
- Polska na tle Europy i świata w okresie międzywojennym.

Uczeń:

- charakteryzuje ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r.;
- wyjaśnia przyczyny przewrotu majowego, charakteryzuje jego przebieg oraz ocenia skutki ustrojowe (nowela sierpniowa, konstytucja kwietniowa z 1935 r.);
- ocenia wpływ Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego oraz innych polityków na kształt II Rzeczypospolitej; porównuje ich wizje Polski;
- charakteryzuje życie polityczne w Polsce w czasie rządów sanacyjnych;
- ocenia rolę wybitnych postaci w odbudowie niepodległej Polski i kształtowaniu jej ustroju;
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski, Europy i świata w okresie międzywojennym.

XLIII. Społeczeństwo i gospodarka II Rzeczypospolitej (4 godz.)

- zniszczenia wojenne, problemy gospodarcze, społeczne i polityczne oraz trudności w unifikacji bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości, państwo wielonarodowościowe i wieloreligijne;
- gospodarka: hiperinflacja i reforma walutowa Grabskiego, reforma rolna, budowa Gdyni i COP, wielki kryzys.

Uczeń:

- charakteryzuje skalę i skutki wojennych zniszczeń, uwzględniając zaborowe „dziedzictwo”;
- charakteryzuje strukturę społeczeństwa II Rzeczypospolitej, uwzględniając jego wielonarodowy, wielokulturowy i wieloreligijny charakter;
- przedstawia i ocenia dokonania pierwszych lat odbudowy (m.in. reformy Władysława Grabskiego i unifikacja państwa);
- omawia skutki światowego kryzysu gospodarczego na ziemiach polskich;
- charakteryzuje i ocenia osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej z lat 30. (m.in. reformy Eugeniusza Kwiatkowskiego).

XLIV: Kultura i nauka w okresie II Rzeczypospolitej (2 godz.)

- rozwój oświaty, przymus szkolny, rozwój instytucji kulturalnych i naukowych, osiągnięcia w dziedzinie kultury i ich autorzy; prasa, kino, radio;
- sukcesy sportowe Polaków, z uwzględnieniem Franciszka Żwirko i Stanisława Wigury, Haliny Konopackiej; Janusza Kusocińskiego, Stanisława Marusarza;

- literatura okresu międzywojennego, w tym sukcesy Władysława Reymonta;
- dokonania naukowe II Rzeczypospolitej i ich twórcy (w tym Eugeniusz Romer – geograf i kartograf, Józef Kostrzewski – archeolog).

Uczeń:

- rozpoznaje osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki z okresu II Rzeczypospolitej oraz ich twórców;
- charakteryzuje zróżnicowanie kulturowe II Rzeczypospolitej.

XLV. Świat na drodze do II wojny światowej (2 godz.)

- przyczyny wybuchu wojny: polityczne, ideologiczne i gospodarcze, łamanie ograniczeń traktatu wersalskiego przez Niemcy, polityka appeasementu i jej następstwa;
- wojna domowa w Hiszpanii;
- ostatnie dni pokoju, pakt Ribbentrop-Mołotow (23.08.1939 r.): geneza, postanowienia;
- wojenne plany Niemiec.

Uczeń:

- przedstawia ideologiczne, polityczne i gospodarcze przyczyny wybuchu II wojny światowej;
- wyjaśnia wpływ polityki hitlerowskich Niemiec na rozbijanie systemu wersalskiego;
- charakteryzuje politykę appeasementu;
- wyjaśnia genezę paktu Ribbentrop-Mołotow i przedstawia jego postanowienia.

Klasa IV (IV–V technikum)

XLVI. Wojna obronna Polski w 1939 r. Agresja Niemiec (1 września) i Związku Sowieckiego (17 września) – (2 godz.)

- żądania Niemiec pod adresem Polski i stanowisko rządu polskiego; polskie przygotowania do wojny, ostatnie tygodnie pokoju II Rzeczypospolitej, cele Niemiec i ZSRS w stosunku do Polaków;
- przebieg wojny obronnej 1939 r., bohaterstwo Polaków, m.in. w oparciu o obrońców Westerplatte, Poczty Polskiej w Gdańsku, Mokrej, Wizny, Warszawy, uczestników bitwy nad Bzurą, pod Kockiem oraz przykłady zacierpnięte z dziejów „Małej Ojczyzny”, zbrodnie niemieckie w Wieluniu, Bydgoszczy i Katowicach;
- agresja ZSRS na Polskę, zbrodnie sowieckie w Grodnie;
- przyczyny klęski Polski w 1939 r., internowanie władz II Rzeczypospolitej w Rumunii, powołanie rządu emigracyjnego, siły zbrojne na uchodźstwie;
- podział ziem II Rzeczypospolitej i współpraca okupantów.

Uczeń:

- charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny;
- wyjaśnia cele wojenne hitlerowskich Niemiec i ZSRS;
- charakteryzuje etapy wojny obronnej, podaje przykłady bohaterstwa obrońców, w tym: Westerplatte, Poczty Polskiej, Mokrej, Wizny, bitwy nad Bzurą, Warszawy, Kocka i zbrodni wojennych dokonanych przez agresorów, w tym w: Wieluniu, Bydgoszczy, Katowicach, Grodnie;
- przedstawia podział ziem polskich między okupantów; wskazuje przykłady współpracy między nimi;
- wyjaśnia znaczenie powołania polskich władz państwowych i sił zbrojnych na uchodźstwie;
- wyjaśnia przyczyny klęski Polski w wojnie obronnej.

XLVII. II wojna światowa i jej etapy (4 godz.)

- początek „dziwnej wojny”, pakt Ribbentrop-Mołotow (28.09.1939 r.);
- wojna zimowa sowiecko-fińska: przyczyny, charakterystyka działań, skutki;
- włączenie Litwy, Łotwy i Estonii do ZSRS;
- atak Niemiec na Danię i walki w Norwegii;
- agresja III Rzeszy na Belgię, Holandię, Luksemburg i wkroczenie do Francji, następstwa działań wojennych, bitwa o Anglię, bitwa o Atlantyk;
- agresja Niemiec na ZSRS, zawiązanie wielkiej koalicji antyhitlerowskiej;
- atak Japonii na Pearl Harbor i wojna na Dalekim Wschodzie;
- walki w Afryce;
- 1943 r. – przełom w wojnie;
- walki na Półwyspie Apenińskim i kapitulacja Włoch, utworzenie II frontu w Europie;
- walki na froncie wschodnim w latach 1943–1945;
- ustalenia konferencji Wielkiej Trójki w Teheranie i Jałcie;
- kapitulacja Niemiec, postanowienia konferencji w Poczdamie;
- ostatni etap walk na Dalekim Wschodzie i kapitulacja Japonii; przyczyny klęski państw Osi;
- polityka Niemiec w okupowanej Europie: wyniszczanie narodów, Holocaust, eksterminacja Cyganów.

Uczeń:

- omawia współpracę hitlerowskich Niemiec i ZSRS w latach 1939–1941;
- charakteryzuje etapy agresji i aneksji obu totalitarnych mocarstw;
- sytuuje w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne), charakteryzuje politykę hitlerowskich Niemiec na terenach okupowanej Europy;
- wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi;
- opisuje uwarunkowania militarne i polityczne konferencji Wielkiej Trójki (Teheran, Jałta, Poczdam) i przedstawia ich ustalenia.

XLVIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką (5 godz.)

- prawno-ustrojowa sytuacja okupowanej Polski, sytuacja Polaków na ziemiach wcielonych do III Rzeszy, ZSRS i w Generalnym Gubernatorstwie;
- niemieckie obozy koncentracyjne na ziemiach polskich, egzekucje niemieckie w Palmirach, Piaśnicy, Ponarach;
- los Polaków wziętych do niewoli przez Armię Czerwoną i zbrodnie sowieckie (Katyń, Charków, Miednoje, Twer);
- systemy niemieckich i radzieckich obozów pracy, deportacje i wysiedlenia Polaków;
- konflikt polsko-ukraiński, jego podłoże i przebieg;
- zbrodnia wołyńska i ludobójstwo w Galicji Wschodniej: aktualny stan badań, stosowana metodologia ustalania faktów i liczenia ofiar (oddolna i odgórna);
- postawy Polaków w czasie wojny, działania partyzanckie (w tym rola Henryka Dobrzańskiego); Witold Pilecki, Maksymilian Kolbe jako przykłady heroicznych postaw Polaków (należy zaprezentować również postawę bohatera lokalnego z najbliższej okolicy lub własnego regionu);
- wpływ poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego na budowanie patriotyzmu młodych Polaków czasu wojny;
- miejsca upamiętniania zbrodni niemieckich i sowieckich oraz postaw Polaków na wybranych przykładach (wskazanych w Podstawie Programowej oraz miejsca pamięci narodowej z najbliższej okolicy lub regionu).

Uczeń:

- przedstawia prawno-ustrojowe regulacje okupacyjnych władz, dotyczące terytorium państwa polskiego i zamieszkującej tam ludności;
- przedstawia realia życia codziennego w okupowanej Polsce oraz swojej społeczności lokalnej;
- wymienia i charakteryzuje przykłady największych zbrodni niemieckich i sowieckich (m.in. Auschwitz, Palmiry, Piaśnica, Ponary, Katyń, Miednoje, Charków);
- porównuje system sowieckich i niemieckich obozów pracy, obozów koncentracyjnych oraz obozów zagłady; omawia kwestie deportacji i wysiedleń ludności oraz jej planowanego wyniszczenia;
- wyjaśnia przyczyny i rozmiary konfliktu polsko-ukraińskiego, w tym ludobójstwa ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej;
- charakteryzuje postawy polskiego społeczeństwa wobec polityki okupantów oraz wymienia przykłady heroizmu Polaków, w tym: Witolda Pileckiego, Maksymiliana Marii Kolbego;
- wyjaśnia i omawia sposoby upamiętniania zbrodni obu okupantów oraz heroizm Polaków na przykładzie: Muzeum Powstania Warszawskiego, Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu.

XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji (2 godz.)

- niemieckie państwo aryjskie, eksterminacja różnych grup społecznych, etnograficznych i narodowych (w tym Żydów) przez Niemców;
- etapy eksterminacji Żydów, niemieckie obozy koncentracyjne w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, postawy ludności żydowskiej wobec Holocaustu, powstanie w getcie warszawskim: przebieg, skutki, zaangażowanie Polaków w pomoc Żydom, społeczność międzynarodowa wobec Holocaustu, idea „Sprawiedliwych wśród narodów świata” oraz omówienie odznaczenia w oparciu o analizę konkretnych historii: Ireny Sendlerowej, Antoniny i Jana Żabińskich, rodziny Ulmów oraz przykładów zaczerpniętych ze środowiska lokalnego lub regionalnego.

Uczeń:

- przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji Żydów oraz innych grup etnicznych i społecznych, prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie, charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada);
- rozpoznaje główne miejsca eksterminacji Żydów polskich i europejskich oraz innych grup etnicznych i społecznych na terenie Polski i Europy Środkowo-Wschodniej (w tym: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór, Babi Jar) oraz w regionie;
- opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holocaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim oraz przykładów ze środowiska lokalnego;
- charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holocaustu, z uwzględnieniem „sprawiedliwych”, na przykładzie Ireny Sendlerowej, Antoniny i Jana Żabińskich, rodziny Ulmów oraz przykładów ze środowiska lokalnego;

L. Działalność władz Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie i w okupowanym kraju (6 godz.)

- kierunki polityki rządu na uchodźstwie, zadania Delegatury Rządu na Kraj, w tym rola emisariusza Jana Karskiego;
- Polskie Państwo Podziemne: struktura, cechy, zadania, tworzenie polskiej armii we Francji;
- postanowienia układu Sikorski-Majski i jego znaczenie dla Polaków zamieszkujących ziemie pod okupacją radziecką i deportowanych; tworzenie wojska polskiego w ZSRS (1941 r. i 1943 r.);
- Polacy na frontach II wojny: formacje wojskowe i ich szlaki bojowe ze szczególnym uwzględnieniem kluczowych bitew (Narvik, bitwa o Anglię, Tobruk, Monte Cassino, Falaise, Arnhem, Kołobrzeg, Breda);
- walka cywilna i zbrojna społeczeństwa polskiego, formy oporu wobec okupantów;
- działalność AK, NSZ, BCh: cele, zadania, formy oporu, przykłady działań;
- przykłady bohaterskich działań Polaków, np. w oparciu o życiorys Augusta Emila Fieldorfa);

- sprawa polska w polityce wielkich mocarstw;
- plan „Burza”: cele, działania, przyczyny niepowodzenia;
- powstanie warszawskie: przyczyny, uwarunkowania polityczne, przebieg walk, stanowisko ZSRS i aliantów zachodnich, przyczyny klęski;
- Polska na tle Europy i świata podczas II wojny światowej.

Uczeń:

- omawia działalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie;
- ocenia znaczenie układu Sikorski-Majski;
- przedstawia przykłady bohaterstwa żołnierzy polskich na frontach II wojny światowej, w tym: bitwę o Narvik, bitwę o Anglię, bitwę pod Tobrukiem, bitwę o Monte Cassino, bitwę pod Falaise, bitwę o Arnhem, bitwę o Kołobrzeg, bitwę o Brede;
- analizuje politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej;
- charakteryzuje organizację i cele Polskiego Państwa Podziemnego;
- charakteryzuje polityczną i militarną działalność Armii Krajowej oraz Narodowych Sił Zbrojnych i Batalionów Chłopskich; wskazuje różne formy oporu wobec okupantów;
- wyjaśnia uwarunkowania akcji „Burza”, charakteryzuje powstanie warszawskie (aspekty polityczne, przebieg walk, następstwa powstania, postawę aliantów i ZSRS);
- zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w okresie II wojny światowej z wydarzeniami w Europie i na świecie.

LI. Świat po II wojnie światowej. Początek zimnej wojny (5 godz.)

- skutki II wojny światowej: społeczne, gospodarcze, polityczne, kulturowe; proces norymberski, podział polityczny świata, nowe granice;
- ONZ: cele, struktura, zadania i misje w powojennym świecie;
- przyczyny rozpadu koalicji antyhitlerowskiej, zmiany układu sił na świecie, „żelazna kurtyna”, zimna wojna;
- NATO i Układ Warszawski: geneza, cele, zadania; plan Marshalla i RWPG;
- okupacja i podział Niemiec, kryzys berliński, powstanie dwóch państw niemieckich;
- blok radziecki za „żelazną kurtyną”;
- wojna w Korei: przyczyny, przebieg, skutki;
- zmiany w ZSRS po śmierci Stalina, destalinizacja;
- demonstracje w NRD w 1953 r.; geneza, przebieg, skutki;
- rewolucja węgierska 1956 r.: przyczyny, przebieg, następstwa;
- praska wiosna 1968 r.: geneza, przebieg, następstwa.

Uczeń:

- charakteryzuje polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe skutki II wojny światowej;
- charakteryzuje zmiany na mapie politycznej Europy i świata;

- wyjaśnia cele i strukturę Organizacji Narodów Zjednoczonych i charakteryzuje rolę tej organizacji w powojennym świecie;
- opisuje przyczyny rozpadu koalicji antyhitlerowskiej i wyjaśnia genezę zimnej wojny (z uwzględnieniem wojny w Korei);
- charakteryzuje powojenny problem niemiecki;
- omawia proces sowietyzacji państw Europy Środkowo-Wschodniej;
- wyjaśnia genezę NATO i Układu Warszawskiego oraz charakteryzuje oba bloki;
- charakteryzuje zmiany w ZSRS po śmierci Stalina; opisuje wydarzenia w NRD w 1953 r. i na Węgrzech w 1956 r. i Czechosłowacji w 1968 r.

LII. Dekolonizacja, integracja i nowe konflikty (3 godz.)

- przesłanki dekolonizacji, podział i niepodległość Indii;
- wojna w Wietnamie: przebieg, skutki;
- komunistyczne Chiny;
- 1960 – rok Afryki;
- państwa postkolonialne;
- kryzys kubański: przyczyny, skutki;
- rządy Czerwonych Khmerów w Kambodży;
- wojna w Afganistanie: przyczyny, przebieg walk, następstwa;
- utworzenie państwa Izrael;
- konflikty arabsko-izraelskie: kryzys sueski, wojna 6-dniowa, wojna Jom Kippur;
- rewolucja w Iranie i wojna iracko-irańska;
- „pustynna burza”;
- geneza integracji europejskiej, etapy integracji europejskiej.

Uczeń:

- wyjaśnia genezę procesów dekolonizacyjnych w Azji i Afryce;
- wyjaśnia przyczyny i przedstawia skutki konfliktów zimnowojennych, w tym wojny w Wietnamie, kryzysu kubańskiego oraz wojny w Afganistanie;
- wyjaśnia charakter konfliktów na Bliskim Wschodzie, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu arabsko-izraelskiego;
- charakteryzuje genezę i etapy integracji europejskiej.

LIII. Przemiany cywilizacyjne na świecie (3 godz.)

- wyścig zbrojeń, rywalizacja Stanów Zjednoczonych i ZSRS o podbój kosmosu;
- odkrycia naukowe, rozwój łączności, komunikacji, transportu, rewolucja informatyczna;
- zmiana warunków życia, społeczeństwo postindustrialne, przemiany kulturowe i społeczne, rewolucja obyczajowa, ruchy młodzieżowe, znaczenie wydarzeń 1968 r. na świecie.

Uczeń:

- charakteryzuje i wyjaśnia znaczenie najważniejszych przemian naukowo-technicznych;
- analizuje najważniejsze przemiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej;
- charakteryzuje zjawisko „rewolucji obyczajowej” i ruchów młodzieżowych, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń 1968 r.;
- opisuje rozwój nowych środków komunikacji społecznej i ocenia ich znaczenie.

LIV. Świat na przełomie tysiącleci (3 godz.)

- kryzys w ZSRS w latach 80., reformy Gorbaczowa;
- Jesień Narodów na Węgrzech, w Czechosłowacji, Rumunii;
- zjednoczenie Niemiec: geneza, zasady, skutki;
- przyczyny i następstwa rozpadu ZSRS;
- wojny czeczeńskie: przyczyny, charakter walk;
- wojna w Jugosławii: przyczyny, przebieg, następstwa;
- Unia Europejska: filary, główne etapy rozwoju.

Uczeń:

- charakteryzuje proces rozpadu ZSRS i określa jego następstwa;
- omawia przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1991;
- opisuje konflikty na terenie byłej Jugosławii oraz wojny czeczeńskiej;
- charakteryzuje kontynuację procesu integracji w Europie i przedstawia główne etapy rozwoju Unii Europejskiej.

LV. Proces przejmowania władzy przez komunistów w Polsce (1944–1948) – (3 godz.)

- Polska lubelska: PKWN, TRJN;
- straty Polski w II wojnie światowej: demograficzne, gospodarcze, kulturowe;
- Polska w nowych granicach, układ sił politycznych, referendum 3xTAK, wybory 1947 r.;
- komunistyczny aparat bezpieczeństwa (m.in. obława augustowska, proces szesnastu);
- tworzenie podstaw ustrojowych: dekret o reformie rolnej, ustawa o nacjonalizacji przemysłu, handel;
- działania NSZ, WiN, NZW, walka z podziemiem antykomunistycznym, likwidacja opozycji; losy żołnierzy niezłomnych.

Uczeń:

- opisuje straty demograficzne, gospodarcze i kulturowe po II wojnie światowej;
- porównuje obszar państwa polskiego przed i po II wojnie światowej;
- charakteryzuje okoliczności i etapy przejmowania władzy w Polsce przez komunistów;

- omawia działalność opozycji legalnej oraz podziemia antykomunistycznego, w tym Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ), Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość (WiN), Narodowego Zjednoczenia Wojskowego (NZW);
- charakteryzuje losy żołnierzy wyklętych/niezlomnych;
- opisuje represje sowieckiego i polskiego aparatu bezpieczeństwa (w tym obława augustowska);
- charakteryzuje okres odbudowy oraz ocenia projekt reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu i handlu.

LVI. Stalinizm w Polsce i jego erozja (2 godz.)

- sowietyzacja kraju na płaszczyźnie ustrojowej, gospodarczo-społecznej i kulturowej: mała konstytucja (1947 r.), utworzenie PZPR, konstytucja PRL (1952 r.), sytuacja rolnictwa, centralne planowanie, plany gospodarcze (3-letni i 6-letni), cenzura;
- przykłady terroru stalinowskiego w Polsce i jego następstwa;
- poznański czerwiec 1956 r.: przyczyny, przebieg i skutki protestów;
- znaczenie polskiego października 1956 r. (następstwa VIII Plenum KC PZPR);
- walka z Kościołem katolickim: formy i skutki prześladowań.

Uczeń:

- przedstawia proces sowietyzacji kraju na płaszczyźnie ustrojowej, gospodarczo-społecznej i kulturowej;
- omawia i ocenia skutki terroru stalinowskiego w Polsce;
- wyjaśnia przyczyny i następstwa poznańskiego czerwca oraz znaczenie wydarzeń październikowych 1956 r.;
- opisuje formy i skutki prześladowania Kościoła katolickiego.

LVII. Polska w latach 1957–1981 (4 godz.)

- mała stabilizacja;
- orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich;
- industrializacja i gospodarka planowana;
- rządy lat 60., przyczyny, przebieg i następstwa „marca 1968 r.”;
- przyczyny i skutki „grudnia 1970 r.”, dekada Gierka, wydarzenia czerwca 1976 r.: przyczyny, zasięg protestów, następstwa, zawiązanie KOR, podejmowane działania opozycyjne;
- postawy Polaków wobec kryzysów społecznych, w tym przykład poświęcenia (np. w oparciu o historię Stanisława Pyjasa);
- pułapka kredytowa, „sierpień 1980 r.”: przyczyny, zasięg i następstwa strajków;
- NSZZ „Solidarność”: geneza, charakterystyka działań i ich wpływ na przemiany w Europie;
- rola Kościoła, wybór Karola Wojtyły na papieża i wpływ tego wydarzenia na przemiany w Polsce i państwach bloku wschodniego.

Uczeń:

- charakteryzuje system władzy w latach 60. i 70. w PRL i stopień uzależnienia od ZSRS; opisuje proces industrializacji i funkcjonowanie gospodarki planowej;
- wyjaśnia genezę i następstwa kryzysów społecznych w latach 1968, 1970 i 1976;
- wyjaśnia społeczno-polityczną rolę Kościoła katolickiego;
- charakteryzuje i ocenia działalność opozycji politycznej w latach 1976–1980;
- ocenia rolę papieża Jana Pawła II i jego wpływ na przemiany w Polsce i krajach sąsiednich;
- wyjaśnia przyczyny i następstwa strajków w 1980 r.;
- charakteryzuje ruch społeczny „Solidarność” i ocenia jego wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce i w Europie.

LVIII. Dekada 1980–1989 (2 godz.)

- stan wojenny: sytuacja w Polsce bezpośrednio przed grudniem 1981 r., reakcja społeczeństwa na wprowadzenie stanu wojennego, formy oporu społecznego, rola działalności księdza Jerzego Popiełuszki i okoliczności jego śmierci;
- specyfika oraz ocena i skutki stanu wojennego: społeczne, polityczne, gospodarcze;
- Polska po stanie wojennym, okrągły stół: przyczyny, warunki porozumienia i ich następstwa;
- osiągnięcia w dziedzinie kulturalnej i naukowej okresu powojennego w kraju i na emigracji z uwzględnieniem periodyków emigracyjnych („Zeszyty Historyczne”, „Kultura”, „Wiadomości”) oraz znaczenia rozgłośni Radio Wolna Europa;
- działalność patriotyczna na emigracji, m.in. w oparciu o życiorys Józefa Czapskiego;
- Henryk Mikołaj Górecki – światowej sławy kompozytor muzyki klasycznej i religijnej;
- Zbigniew Herbert – filozof, pisarz i moralista.

Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny wprowadzenia stanu wojennego, opisuje jego specyfikę oraz społeczne, gospodarcze i polityczne skutki;
- charakteryzuje postawy Polaków wobec stanu wojennego, przedstawia formy oporu społecznego oraz ocenia rolę ks. Jerzego Popiełuszki i okoliczności jego śmierci;
- wyjaśnia przyczyny zawarcia porozumienia okrągłego stołu opisuje i ocenia jego skutki;
- rozpoznaje największe powojenne polskie osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki, z uwzględnieniem twórczości emigracyjnej.

LIX. Narodziny III Rzeczypospolitej i jej miejsce w świecie na przełomie XX i XXI w. (2 godz.)

- proces rozpadu Układu Warszawskiego;

- narodziny III Rzeczypospolitej, pluralizm polityczny, początki polskiej demokracji;
- wybory prezydenckie 1990 r., mała konstytucja (1992) i konstytucja RP (1997);
- problemy polskiej transformacji, sytuacja międzynarodowa Polski w okresie transformacji;
- plan Balcerowicza i jego konsekwencje dla polskiej gospodarki i życia obywateli;
- problem dekomunizacji i lustracji;
- przystąpienie Polski do NATO i Unii Europejskiej.

Uczeń:

- przedstawia proces rozpadu Układu Warszawskiego i odzyskiwania suwerenności przez Polskę;
- opisuje kluczowe przemiany ustrojowe w latach 1989–1997, wyjaśnia ich międzynarodowe uwarunkowania;
- wyjaśnia kontrowersje wokół problemu dekomunizacji i lustracji;
- ocenia proces transformacji ustrojowej i gospodarczej;
- charakteryzuje i ocenia polską politykę zagraniczną (w tym przystąpienie Polski do NATO i do Unii Europejskiej).

OCENIANIE

Sposobem informowania ucznia o postępach w nauce mogą być skala cyfrowa lub elementy oceniania kształtującego: informacja zwrotna, samoocena i ocena koleżeńska. Ten drugi wariant służy formowaniu postaw wskazanych w preambule do Podstawy programowej takich jak: uczciwość, wiarygodność oraz odpowiedzialność.

Informacja zwrotna to wskazanie umiejętności dobrze opanowanych, sprecyzowanie, co jeszcze należy doskonalić, w którym kierunku pracować i udzielenie wskazówek przez nauczyciela jak to robić. Samoocena dotyczy następujących aspektów: kontrolowania własnych umiejętności w odniesieniu do kryteriów oraz jakości i efektów pracy. Ocena koleżeńska to informacja zwrotna, którą formułuje rówieśnik, a ważną jej zaletą jest to, że staje się okazją do dodatkowego tłumaczenia przeprowadzonego przez ucznia.

Stosowanie OK pozwala uczniowi na tworzenie własnej strategii uczenia się, a już Lew Wygotski podkreślał, że najważniejsze zadanie szkoły to wyposażyć ucznia w umiejętność uczenia się. Minęło kilka dekad i to samo potwierdza filozofia neurodydaktyki, wskazując, że „umiejętności będą najskuteczniej nabywane, gdy ćwiczenia będą tworzone przez samych uczniów” (Żylińska, 2013, s. 46). Wykorzystywanie kolejnych kroków strategii oceniania kształtującego pozwala na budowanie poczucia odpowiedzialności za własną naukę, a historia jest przedmiotem specyficznym, na którym dociekanie i docieranie do źródeł jest kluczem do sukcesu.

Ocenianie kształtujące odnosi się do umiejętności, czyli współpracy z innymi, odpowiedzialności, argumentowania swojego stanowiska, wnioskowania, krytycznej analizy źródeł, dostrzegania zależności przyczynowo-skutkowych, odczytywania informacji z mapy. Jednocześnie prawo oświatowe obliuguje nauczyciela do ocen wyrażonych cyfrą, więc w celu jak najrzetelniejszego ich wystawiania należy użyć różnych form. Są to sprawdziany, prace klasowe, testy, kartkówki, odpowiedzi ustne, aktywność, prace z mapą, tekstami źródłowymi, danymi statystycznymi, samodzielne przygotowanie materiałów do lekcji (w tym interaktywnych, z wykorzystaniem zasobów bibliotek tradycyjnych i internetowych). Formami podlegającymi ocenie mogą być prace indywidualne i zespołowe.

Propozycje kryteriów na poszczególne oceny odnoszą się do realizowanych treści oraz obowiązującego w szkole systemu oceniania, a ponadto:

- ocenę celującą otrzymuje uczeń prezentujący wysoki poziom umiejętności w zakresie wymagań ogólnych, wykazuje zrozumienie procesów dziejowych, potrafi prezentować własne stanowisko, sprawnie lokalizuje wydarzenia w czasie i przestrzeni w Polsce na tle Europy, opanował wszystkie treści określone w PP, dokonuje analiz, wykorzystując umiejętności międzyprzedmiotowe i ogólną wiedzę o świecie;

- ocenę bardzo dobrą otrzymuje uczeń, który wykazuje się dużą wiedzą, konstruktywnie dyskutuje, wnioskuje i szuka zależności przyczynowo-skutkowych, porównuje wydarzenia w czasie i przestrzeni, krytycznie analizuje źródła, sprawnie posługuje się mapą oraz samodzielnie tworzy narrację historyczną;
- na ocenę dobrą uczeń dokonuje analiz przyczynowo-skutkowych, dostrzega ciągłość historyczną, potrafi zachować chronologię historyczną, odczytuje informacje z mapy, wnioskuje, analizuje źródła, posługuje się terminologią historyczną, zabiera głos w dyskusji;
- ocenę dostateczną otrzymuje uczeń wykazujący się prostymi umiejętnościami określonymi wymaganiami ogólnymi, mający problem z analizowaniem źródeł, ich przetwarzaniem i wnioskowaniem, ma podstawową wiedzę faktograficzną, posługuje się mapą oraz taśmą chronologiczną;
- na ocenę dopuszczającą uczeń ma braki w wiedzy i umiejętnościach, jest w stanie z pomocą nauczyciela sprostać wymaganiom ogólnym, rozumie znaczenie najważniejszych pojęć, odczytuje podstawowe informacje z mapy.

SPE

Wszystkich uczniów ze SPE obowiązuje Podstawa programowa. Przy ocenie nauczyciel powinien dzielić materiał na mniejsze partie, odwoływać się do wcześniejszej wiedzy oraz szerokiego kontekstu wydarzeń. W miarę możliwości należy także wydłużyć czas przeznaczony na powtórzenia, umożliwić poznanie wielozmysłowe. Nauczyciel zobligowany jest do uwzględniania przy ocenie zainteresowania i zaangażowania, sposobów dotarcia do wiedzy, wysiłek włożony w pracę, poziom umiejętności oraz samodzielne podejmowanie prób rozwiązywania problemów. Sposób oceny musi być także dostosowany do percepcji ucznia oraz indywidualnych potrzeb i zaleceń.

EWALUACJA

Program ma charakter otwarty i będzie dostosowany do potrzeb uczniów, szkoły i środowiska lokalnego. Narzędziami ewaluacji będą informacje zwrotne dotyczące przebiegu lekcji dokonywane w ramach podsumowania rozdziałów (np. termometr, kosz i walizeczka, tarcza strzelnicza) dotyczące samooceny własnych umiejętności oraz poziomu realizacji celów podawanych przez nauczyciela. Służyc będą ewentualnemu skróceniu/wydłużeniu czasu przeznaczanego na osiągnięcie określonych umiejętności.

Wprowadzaniu zmian będą służyć kwestionariusze oceny przydatności metod i środków dydaktycznych (zwykle w każdej klasie jest inna preferencja wykorzystywanych technik). Takie działania służą doskonaleniu programu, aby wzmocnić samodzielność i wyzwolić kreatywność uczniów. Czynności tego typu powinny pojawiać się na zakończenie semestru, aby wskazać kierunki dalszej reżyserii edukacyjnej dla nauczyciela.

Ewaluacji służyć mogą konkretne pytania śródlekcyjne, które umożliwiają określenie stopnia zrozumienia omawianych zagadnień i podążanie uczniów za tokiem lekcji.

SPE

Dla uczniów ze SPE szybką informacją zwrotną dla nauczyciela są trzy kolory (zielony – wszystko wiem, rozumiem, żółty – rozumiem, ale potrzebuję dodatkowych wyjaśnień, czerwony – nie rozumiem). Można stosować także rundki pytań na zakończenie lekcji, np.

- na lekcji najtrudniejsze było...;
- najchętniej wykonywałam/em...;
- ... pomogło mi zrozumieć...;
- w koncentracji pomagało mi...

Najważniejsze, żeby uczeń ze SPE znał cel prowadzenia ewaluacji, co służy jej rzetelnemu prowadzeniu.

BIBLIOGRAFIA

- Brudnik Edyta, Moszyńska Anna, Owczarska Beata, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Jedność, Kielce 2010.
- Dirksen Julie, *Projektowanie metod dydaktycznych. Efektywne strategie edukacyjne*, Helion, Gliwice 2017.
- Gebert Bronisław, *Jak uczyć historii w szkole powszechnej*, Książnica – Atlas, Lwów-Warszawa 1925.
- Komorowska Hanna, *O programach prawie wszystko*, WSiP Warszawa 1999.
- Konarzewski Krzysztof, *Perspektywy indywidualizacji kształcenia. Raport o stanie badań*, 2011. <http://eduentuzjasci.pl>, dostęp 9.04.2019r.
- Maternicki Jerzy, Majorek Czesław, Suchoński Adam, *Dydaktyka historii*, PWN, Warszawa 1994.
- Petty Geoff, *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*, GWP, Sopot 2013.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum i pięcioletniego technikum* z 30.01.2018r.
- Ryk Andrzej, *W poszukiwaniu podstaw pedagogiki humanistycznej. Od fenomenologii Edmunda Husserla do pedagogiki fenomenologicznej*, Impuls, Kraków 2011.
- Żylińska Marzena, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2013.

Joanna Wodowska – magister historii, nauczycielka dyplomowana z 24-letnim stażem, pracuje w Szkole Podstawowej Nr 23 im. Armii Krajowej w Płocku. Prowadzi zajęcia w Instytucie Kształcenia Podyplomowego Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku. Współautorka gry planszowej „Polsko-brazylijski bohater”, wydanej pod patronatem Ambasady Brazylii. Współautorka publikacji promującej edukację regionalną: Wodowska J., Bednarz G., *Ścieżkami Płocka. Gry terenowe dla każdego*, Wydawnictwo Naukowe NOVUM, Płock 2016.

Autorka materiałów publikowanych przez wydawnictwo Raabe w ramach cykli *Historia i społeczeństwo dla szkół podstawowych* oraz *Historia i WOS. Skuteczne nauczanie*.